į pilnutinę demokratiją

*

... Demokratija reikalauja kilnių pažiūrų į žmogaus būtybę, gilios jai pagarbos, nuoširdaus jos vertinimo.

Demokratija reikalauja augštos dvasinės kultūros.

Nei barbariškas žmogus, nei barbariška tauta nėra demokratai. Demokratija nėra prigimties dovana. Ji yra kovos laimėjimas. Ilgos kovos su barbariškais atskiro asmens ir visuomenės instinktais. Todėl auklėjimas demokratijai yra vienas iš pagrindinių visuomeninių uždavinių ...

*

LF

Į PILNUTINĘ DEMOKRATIJĄ

SVARSTYMAI APIE
VALSTYBĖS PAGRINDUS

1958

Į LAISVĘ LEIDINYS NR. 2

Vietoj pratarties: Kodėl dabar?

Į PILNUTINĘ DEMOKRATIJĄ, samprotavimai apie valstybės pagrindus... Kam skelbti dabar samprotavimus apie pilnutinę demokratiją?... Samprotavimus, kurie buvo kilę ir susiklostę kitose sąlygose — okupacijos, paskiau tremties lagerinio gyvenimo atmosferoje... Tada jie buvo aktualūs. Tada pilnutinės demokratijos klausimus svarstant, buvo tikima tvirtai, kad mintys apie valstybinio gyvenimo pagrindus bus pateiktos laisvai Lietuvai kaip idėjinė medžiaga naujo valstybinio gyvenimo statybai... Tada buvo didelės prasmės valstybinio gyvenimo klausimams duoti atsakymus. Bet dabar? ... Visa kita gali būti aktualu. Tik ne tai...

Tiesa, kad tremties dienos pratįso. Tiesa, kad greitesnio pragiedrėjimo nematyti. Netenka stebėtis, kad tokiose sąlygose kai kas atsiduria prieš nykią pagundą galvoti ir tarti aną minėtą abejonę: kam skelbti dabar pilnutinės demokratijos samprotavimus...

Tačiau ir tokiomis aplinkybėmis negalima atsisakyti laisvos Lietuvos vizijos, o dabartinė pagunda nusisukti nuo valstybinio ir visuomeninio gyvenimo verta yra didelio dėmesio, nes tai yra pavojaus signalas. Pavojaus, kad žmogus gali tolti nuo valstybinių ir visuomeninių klausimų. Pavojaus pasiduoti degradavimo faktui ne tik profesijoje, bet ir galvojime. Pavojaus, ypačiai jaunesniam, prisiimti gyvenamos aplinkos demokratines mintis kaip galutinai atbaigtas, suakmenėjusias ir toliau nebekintamas. Tokiose aplinkybėse žmogus nustoja buvęs sąmoningas pilietis, nustoja siekęs pažangos valstybiniame gyvenime. Tai jau asmenybės seklėjimas ir siaurėjimas.

Tam pavojui pašalinti, pilietinei sąmonei ir asmenybės galioms išlaikyti gyvoms reikalinga pastanga išlaikyti savyje intelektualinį domėjimąsi valstybinio gyvenimo problemomis; pastanga tų problemų svarstymu palaikyti savyje intelektualinį budrumą, išsaugoti minties dinamizmą.

Demokratijos problema svarbi būsimai Lietuvos valstybei. Bet ji nėra tik išimtinai lietuviška ir tik su Lietuvos valstybe su-

sijus. Ji yra visuotinė. Ir visuotinai aktuali . . . Tiesa, niekas demokratijos neginčija ir prieš ją nepasisako. Demokratija pripažįstama kaip savaime suprantamas pozityvus dalykas. Tačiau skirtingi žmonės demokratijos žodyje regi skirtingą turinį. Skirtingai demokratiją supranta ne tik Rytai ir Vakarai.

Jei dienos įvykiai demokratiniuose kraštuose parodo, kaip ne visada juose stengiama realizuoti demokratijos idealą, tai toki įvykiai nėra ženklas, kad tiems kraštams demokratija netinka. Greičiau tai ženklas, kad demokratijai netinka tie žmonės — arba demokratiją blogai suprasdami, arba neturėdami demokratijai reikalingų visuomeninių nusiteikimų.

Sąmoningas ir kritiškas žvilgsnis į demokratijos idealą ir jo vykdymą konkrečiose sąlygose, o taip pat į save yra pirmasis žingsnis į sveikus valstybinius santykius.

Kuriančiai minčiai pažadinti yra skiriami ir čia skelbiami valstybės pagrindų samprotavimai vardu Į PILNUTINĘ DEMOKRATIJĄ.

*

Į PILNUTINĘ DEMOKRATIJĄ pasisakymai yra kolektyvinio svarstymo vaisius. Į LAISVĘ, juos pirmu kartu skelbdamas 1954-1955, pažymėjo, kad tai LFB Studijų Biuro išvados. Daugelis asmenų savo kritika ir konstruktyviniais siūlymais atidavė savo dalį pasisakymams apie pilnutinę demokratiją. Daugiausia betgi juose galima rasti dr. Antano Maceinos idėjų ir Vytauto Vaitiekūno formulavimų.

Šitas kolektyvinis pasisakymas yra atsirėmęs į idėjinius pirmatakus Lietuvoje. Artimiausia atrama — tai Lietuvių Fronto valstybinės santvarkos svarstymai Lietuvoje vokiečių okupacijos metu. Kovotojai už valstybės atstatymą stengiasi turėti prieš akis ir tos valstybės gyvenimo būsimą vaizdą. Pogrindiniame Į LAISVĘ buvo svarstomi kai kurie valstybinio gyvenimo klausimai. O visa tada paruošta sistema buvo palikta nepaskelbta.

Antra atrama buvo ankstesnis kolektyvinio svarstymo vaisius — dekliaracija Į ORGANIŠKOSIOS VALSTYBĖS KŪRY-

BĄ , paskelbta 1936 NAUJOJOJE ROMUVOJE. Pastaroji deklaracija savo ruožtu buvo atsirėmusi ir išplėtojusi daugelį idėjų, kurias individualiai buvo skelbę ankstesni protai — labiausiai kun. PR. BŪČYS, prof. ST. ŠALKAUSKIS, prof. K. PAKŠTAS, kan. prof. F. KEMĖŠIS.

Pasisakymus "Į pilnutinę demokratiją" tenka vertinti kaip naują žingsnį lietuvių pastangose ir kelyje į tobulesnį demokratijos supratimą, kuriame pirmatakų kai kurios idėjos yra įaugę, išplėtotos ir papildytos ar pakoreguotos naujais proto bei gyvenimo patirties laimėjimais. Tame pat kūrybiniame kelyje regime ir šio leidinio skaitytoją, svarstantį ir plečiantį savo akiratyje demokratijos idėjas.

*

Jausdami pagarbą visiems demokratinės minties ugdytojams praeityje, norime ypačiai kreipti žvilgsnį į du toje netolimoje praeityje visuomenės minties formuotojus, Į ORGANIŠKOSIOS VALSTYBĖS KŪRYBĄ dekliaracijos dalyvius, bolševizmo kankinius —

DR. PRANĄ DIELININKAITĮ, sociologijos docentą, XX Amžiaus dienraščio redaktorių, Krikščionių Darbininkų Sąjungos vieną iš aktyviausių vadų-kovotojų, ir

DR. IGNĄ SKRUPSKELĮ, publicistą, žurnalo Židinio ir dienraščio XX Amžiaus vyriausiąjį redaktorių.

Pagerbti jų šviesiai veiklai, smurtu užgesintai, ir skiriame šį Į PILNUTINĘ DEMOKRATIJĄ leidinį.

Į LAISVĘ REDAKCIJA

Į PILNUTINĘ DEMOKRATIJĄ

Valstybė ir kultūra

Valstybė, asmuo ir ūkis

Valstybė, išeivija, antvalstybė

Valstybė ir valdžia

Valstybė ir šeima

Valstybė ir demokratija

Pilnutinės demokratijos idėjų raida Lietuvoje

VALSTYBĖ IR KULTŪRA

DEMOKRATIJA IR KULTŪRA

Kultūros ir religijos sritis yra ypatingai glaudžiai susijusi su žmogaus asmeniu. Todėl demokratijoj asmens pirmenybė, kuri šiuo atžvilgiu įprasta vadinti sąžinės laisve, kultūros ir religijos srityje yra labiausiai būtina, labiau kaip betkurioje kitoje žmonių gyvenimo srityje.

Totalizmas yra baisus ne tik tuo, kad paneigia politines laisves bei teises ar kad pajungia žmogų ūkio bei technikos vyksmui. Totalizmas, svarbiausia, baisus ypačiai tuo, kad verčia asmenį prisiimti jam svetimas pažiūras, sistemas, net meno stilių. Totalizmas įsakinėja kūrėjams, kas ir kaip turi būti kuriama. Totalizme valdančiųjų pažiūros bei nusistatymai yra ne tik kūrybai negatyvinis matas, kurio nevalia peržengti, bet ir pozityvinė norma, kūrėjui privali savo kūriniais patvirtinti, išaiškinti ir skleisti.

Totalizmas pasmaugia kūrybos laisvę dvejopu būdu: draudžia viską, kas nesutinka su generaline linija, ir įsako visą kultūros kūrybą ríkiuoti pagal generalinės linijos šabloną. Šitas *įsakinėjimas, kas ir kaip turi būti kuriama, ir sudaro tikrąją kultūrinio totalizmo esmę.*

Kai valstybė pradeda įsakinėti, kas ir kaip turi būti kultūroje daroma, tada žūsta betkuri kūrybos laisvė, asmuo tampa valstybės įrankiu, valstybei priklausančiu ne tik kaip darbo jėga, bet ir savo dvasia, kaip valstybinių pažiūrų reiškėjas.

Demokratinėje valstybėje taip pat nebuvo ir nebus visai viskas leidžiama net ir kultūros kūryboje. Visada bus dalykų, kurie bus varžomi. Jų apimtis ir pobūdis priklauso nuo tautos tradicijų, jos dvasios ir kultūros lygio. Tačiau niekada

demokratija neleidžia asmens pavergti valdančiųjų pažiūroms.

Demokratija, nors ir neteikdama asmens pasireiškimui absoliučios laisvės, įgalina asmenį

laisvai apsispręsti ir pagal šį apsisprendimą kurti ir veikti. Demokratija *reikalauja, kad valstybė nespręstų ir neįsakinėtų kultūrinio gyvenimo turinio.*

Todėl demokratijos vykdymas kultūros ir religijos srityse valstybėje yra pats svarbiausias. Politinė ar socialinė demokratija be kultūrinės demokratijos tėra demokratijos įvadas.

KULTŪRA IR PASAULĖŽIŪRA

Kiekvienas kultūrinis kūrinys, — vistiek, ar jis bus filosofinis, ar meninis, ar pedagoginis, — yra ne kas kita, kaip betkurios žmogiškosios idėjos apipavidalinimas. Tačiau kiekviena žmogiškoji idėja savo ruožtu turi daugiau ar mažiau, ryškių ar neryškių pasaulėžiūrinių bruožų, tų bruožų, kurie kyla iš žmogaus atsakymo į būties ir gyvenimo tikslo klausimą. Taigi ir kiekvienas kultūrinis kūrinys yra daugiau ar mažiau pasaulėžiūrinis. Pasaulėžiūra ir žmogiškoji kūryba yra to paties žmogiškojo asmens išraiška.

Nepasaulėžiūrinės kultūros nėra ir negali būti.

Tačiau kaip tiktai todėl, kad kultūra yra esmingai susijusi su pasaulėžiūra, kultūros kūryba priklauso sąžinės laisvės sričiai. Sąžinė apima žmogaus įsitikinimus, jo filosofiją ir religiją. Taigi pasaulėžiūra yra sąžinės turinys. Todėl sąžinės laisvė reiškia ir pasaulėžiūros laisvę.

Savo ruožtu pasaulėžiūra nėra tik vidinis žmogaus įsitikinimas, nėra tik jo žodis, bet ir jo darbas bei gyvenimas.

Žmogus nori ir turi pagal savo įsitikinimus ne tik mąstyti, bet ir gyventi. Jeigu tad valstybė skelbia įsitikinimų laisvę, o neleidžia šių įsitikinimų reikšti asmens ir bendruomenės gyvenime, tokia valstybės skelbiama įsitikinimų laisvė tėra laisvės apgavystė. Šia prasme negalima nepasipiktinti kaikurių demokratinėmis besiskelbiančių politinių grupių sąžinės laisvės supratimu, pagal kurį sąžinės laisvė tereiškia laisvę sąžinėje, bet ne laisvą įsitikinimų praktiką gyvenime.

Politinė ar kitokia grupė — skelbdama sąžinės laisvę ir kartu darydama prierašą, jog toji

sąžinės laisvė nereiškia, "kad Bažnyčia, panaudodama autoritetą ir žmonių religinius įsitikinimus, kištųsi ir darytų savo politiką, tą politiką vestų į mokyklą, į socialinius žmonių santykius", — galvoja ir elgiasi nedemokratiškai. Jos skelbiamoji sąžinės laisvė tėra laisvės fikcija, nes skelbti sąžinės laisvę ir sykiu neleisti su savo pasaulėžiūra eiti į kultūrinį (mokykla) ir socialinį (socialiniai santykiai) gyvenimą yra, Jules Simono žodžiais tariant, "melas akims dumti". Savo sąžinei, savo vidaus pasauliui žmogus iš kitur laisvės nereikalingas, nes žmogaus vidaus pasaulio jokie išoriniai varžtai nepaliečia. Dėl vidaus pasaulio laisvės valstybė neturi ko pasakyti. Žmonija, kovodama dėl sąžinės laisvės, kovoja ne dėl laisvės sąžinėje, bet dėl laisvės sąžinės dalykams gyvenime, dėl *laisvės pagal savo sąžinę gyventi ir kurti.*

Savo įsitikinimus reikšti *žodžiu* šiandien leidžiama visose demokratinėse valstybėse. Bet turi ateiti laikas, kada savo įsitikinimus, kiek jie nepažeidžia kitų laisvės, bus galima laisvai reikšti ir *darbu.* Objektyvinis kultūros ir religijos gyvenimas yra sąžinės laisvės dirva, kurioje valstybė negali nieko įsakyti. Kaip valstybė negali apspręsti žmogaus sąžinės, taip lygiai ji negali apspręsti nė iš sąžinės kylančių darbų bei institucijų. Jei valstybė yra nekompetentinga žmogaus sąžinės srityje, tai ji lygiai nekompetentinga ir sąžinės objektyvacijų srityje.

Objektyvinių pasaulėžiūrinių darbų bei institucijų laisvė yra tikroji sąžinės laisvės prasmė. Šia prasme sąžinės laisvė turi būti demokratinės valstybės gerbiama ir saugoma.

PASAULĖŽIŪRA IR ŠVIETIMAS

Demokratinė valstybė, gerbdama ir saugodama sąžinės laisvę meno ir mokslo kūryboje, su didesniais sunkumais praktiškai nesusiduria. Neturi taip pat sunkumų sąžinės laisvę vykdydama ir religinių bendruomenių, jų apeigų bei organizacijos atžvilgiu. Tie sunkumai atsiranda paprastai jaunimo švietimo bei auklėjimo srityje. Nors demokratinės konstitucijos ir laiduoja tėvams pirmenybės teisę spręsti, koks auklėjimas turi

būti teikiamas jų vaikams, — praktiškai dažniausiai pati valstybė stengiasi įsigyti švietimo bei auklėjimo monopolį. Vienur tatai vykdo per valstybinių mokyklų tinklą, privatinių neremdama, kartais joms nė mokyklos teisių nepripažindama. Kitur tatai vykdo netiesioginiu būdu, nesiimdama mokyklos monopolio, neskelbdama valstybinės mokyklos pirmenybės prieš privatinę, bet privatinę mokyklą palikdama jos pačios likimui, jos išlaikymą palikdama jos laikytojams, tiksliau — lankytojams. Tatai verčia šeimas, ypatingai mažiau pasiturinčias, naudotis valstybės mokyklomis, nors tai eitų nekartą prieš tėvų sąžinę. Taip praktiškai yra pažeidžiamas tėvų teisėtas noras savo vaikus auklėti sau patinkamos pasaulėžiūros dvasia. Dėl to:

Ši pagrindinė iš sąžinės laisvės vykdymo einanti tėvų teisė spręsti savo vaikų auklėjimo kryptį turi būti ne tik konstitucijoje įrašyta, bet ir praktiškai vykdoma.

Ruošdamas žmogų gyvenimui, ugdymas savaime reikalingas tam tikro nusistatymo tiek paties žmogaus, tiek gyvenimo atžvilgiu, — reikalingas pasaulėžiūros. Nepasaulėžiūrinis ugdymas yra negalimas. Todėl ugdomasis veikimas turi būti atliekamas tų veiksnių, kurie šiuo atžvilgiu yra kompetentingi — tėvų ir jų pasaulėžiūrinės bendruomenės.

Šalia šeimos ugdymas paprastai vyksta mokykloje. Mokyklos ugdymas yra, kitoks ir negali būti, pasaulėžiūrinis. Pasaulėžiūrinis jis yra ne tik tuo, kad mokykloje dėstomi religijos ar dorovės dalykai, bet, svarbiausia, tuo, kad pasaulėžiūra persunkia daugiau ar mažiau visus dėstomuosius dalykus ir visus su auklėjimu bei lavinimu susijusius pedagoginius darbus.

Naujaisiais laikais iškilusi kova dėl konfesinės mokyklos yra kova ne dėl dviejų ar trijų savaitinių tos ar kitos religijos pamokų mokykloje, bet dėl pačios mokyklos ugdomųjų principų, dėl ugdymo grindimo pasaulėžiūrine laisve.

"Dėl to vieno fakto, kad dėstoma tikyba, mokykla dar netampa suderinta su Bažnyčios ir krikščioniškosios mokyklos teisėmis ir verta katalikų auklėti-

niams lankyti. Tam tikslui būtinai reikia, kad visas dėstymas ir mokyklos santvarka, mokytojai, programos ir knygos kiekvienoje mokslo šakoje būtų tvarkoma pagal krikščioniškąją dvasią" (Pijaus XI encikl. "Divini illius Magistri", liet. vert. 336 pslp.). Pasaulėžiūra mokykloje turi būti ne įnamis, bet viską apimąs ir viską tvarkąs šeimininkas. Svečio teisės pasaulėžiūrai mokykloje yra ir pasaulėžiūros ir demokratijos pažeidimas. Teisingai Pijus XI kitoj vietoj pastebi, kad "formalus palaikymas vieno tikybos mokymo, ir tai dar nekompetentingiems asmenims kontroliuojant bei varžant, o kituose ideologiniuose dalykuose planingai ir su neapykanta kalbant bei veikiant prieš tą pačią tikybą, niekuomet negali suteikti tikintiesiems pasiteisinimo motyvų laisvai pritarti tokiam religiją griaunančiam mokyklos tipui". (Encikl. "Mit brennender Sorge", liet. vert. 489 pslp.).

Mokyklos pasaulėžiūrinė prigimtis savaime nustato, kas gali ir turi spręsti mokyklos ugdomąją kryptį, jos dvasią. Pati demokratinė valstybė, būdama pasaulėžiūriškai neutrali, tai yra visoms pasaulėžiūroms vienodai taikydama sąžinės laisvės praktiką, suprantama, tokiu sprendėju negali būti. Mokyklos ugdomąją kryptį, jos dvasią kompetentingai nustatyti tegali mokinių tėvai. Tik tėvus arba jų pasaulėžiūrines bendruomenes įgalinus spręsti mokyklos turinio reikalus, bus patikrintas sąžinės laisvės vykdymas vienoj iš pačių reikšmingųjų jos reiškimosi sričių.

ŠVIETIMO ORGANIZACIJA

Valstybei esant nekompetentingai spręsti mokyklos auklėjamąją kryptį ir jos dvasią, savaime aišku, reikalinga sukurti tokią švietimo bei auklėjimo organizaciją, kuri įgalintų tėvus vykdyti iš jų sąžinės einančius mokyklinius uždavinius, kuri betgi atsižvelgtų ir į valstybės teises mokyklos srity. Valstybė nėra tik mokyklos ūkio vedėjas. Kaikurie mokyklos turinio ir jos dvasios dalykai neginčijamai yra tiesioginis valstybės mokyklinis rūpestis, pvz. bendras švietimo lygis, mokyklų tinklas, einamųjų dalykų programos, tautinis auklėjimas, valstybingumas. Žodžiu,

švietimo bei auklėjimo organizacijoje yra neišvengiamas iš sąžinės laisvės vykdymo einančių tėvų teisių ir iš bendrosios gerovės einančių valstybės teisių sambūvis.

Kaip tėvų ir valstybės teisės švietimo bei auklėjimo organizacijoje praktiškai gali būti derinamos geriausiu būdu, nepažeidžiant nė katros šalies?

Geriausia, kad mokyklos laikytojas būtų mokinių tėvai, praktiškai — tėvų pasaulėžiūrinės bendruomenės. Valstybės kompetencija: nustatyti bendrųjų lavinimo dalykų programą ir prižiūrėti jos išėjimą; prižiūrėti mokyklos tautinį auklėjimą ir valstybingumą; nustatyti mokytojų cenzą ir mokyklos patalpų sveikatos sąlygas; nustatyti mokyklų tinklą ir prižiūrėti bendrą švietimo padėtį; steigti valstybines mokyklas jokiai pasaulėžiūrinei bendruomenei nepriklausančių tėvų vaikams arba tose vietose, kuriose pasaulėžiūrinės bendruomenės savos mokyklos betkuriais sumetimais nelaikytų.

Tačiau kol mūsų mokyklinės organizacijos idealas bus pasiektas, praeis laiko. Šiame pereinamajame tarpsnyje valstybės ir vietos bei veikmens savivaldybių laikomose mokyklose ugdomąją kryptį tėvai sprendžia tuo būdu, kad valstybė periodiškai (kas 10 metų ar kitais laiko tarpais) atsiklausia tėvų dėl mokyklos krypties. Kurią mokyklos kryptį kurio mokyklinio rajono tėvų dauguma pasirenka, toji mokyklos kryptis tame rajone iki naujo tėvų balsavimo yra privaloma. Tačiau jei kelių komplektų mokykloje susidarytų bent vienas komplektas kitos mokyklinės krypties mokinių, tai tasai komplektas ir turi būti skiriamas šios krypties mokyklai. Tuo būdu būtų įvykdyta pasaulėžiūrinės mažumos tėvų sąžinės laisvė.

KULTŪROS SAVIVALDYBĖ

Sąžinės laisvei praktiškai vykdyti šalia vietos bei veiksmens savivaldybių demokratinė valstybė turi sudaryti sąlygas ir kultūrinei savivaldybei susiorganizuoti. Kaip seniūnija, valsčius, apskritis yra vietos savivaldybės tam tikros kompetencijos vienetai, kaip žemės ūkio rūmai, pramonės rūmai yra veikmeninės savivaldybės

tam tikros kompetencijos vienetai, lygiai taip atskiros pasaulėžiūrinės bendruomenės turi būti kultūrinės savivaldybės tam tikros kompetencijos vienetai.

Kultūrinės savivaldybės kompetencijai turi atitekti religijos ir kultūros, pirmiausia mokyklos, reikalų tvarkymas.

Reikia apgailestauti, kad Lietuvos nepriklausomybės pradžioje, sprendžiant švietimo organizacijos reikalą, žymus vaidmuo buvo skirtas vietos savivaldybės kompetencijai, bet visiškai buvo išleista iš akių kultūrinės savivaldybės kompetencija; išleista iš akių, kad kultūros srityje valstybės kompetencija, anot J. Messnerio, tera "paremiamoji, bet ne kuriamoji."

Ateities Lietuvos konstitucija turi aiškiai nustatyti ne tik kultūrinės savivaldybės kompetenciją, bet ir pagrindinius jos organizacijos dėsnius: kiek narių pasaulėžiūrinė bendruomenė turi turėti, kad įgytų bendruomenės teises, t. y. kad taptų kultūrinės savivaldybės vienetu; kokiu būdu negausios pasaulėžiūrinės bendruomenės turi būti įgalintos sudaryti kultūrinės savivaldybės vienetą; kas ir kaip tampa pasaulėžiūrinės bendruomenės nariu; ar galima likti šalia bendruomenių.

Negausios pasaulėžiūrinės bendruomenės gali būti įgalintos būti kultūrinės savivaldybės vienetu arba sutardamos bendrai reikštis, arba pagal susitarimą prisidėdamos prie kurio esančio kultūrinės savivaldybės vieneto.

Pasaulėžiūrinės bendruomenės nariais yra pilnateisiai krašto gyventojai, kurie valstybės nustatyta tvarka, periodiškai gyventojų atsiklausiant, laisvu noru pasisako priklausą tai ar kitai pasaulėžiūrinei bendruomenei. Tos pačios pasaulėžiūrinės bendruomenės nariais laikomi ir nario nepilnamečiai vaikai.

Suprantama, žmogus yra laisvas ir jokiai pasaulėžiūrinei bendruomenei nepriklausyti ir kultūrinėje savivaldybėje nedalyvauti. Tai yra sąžinės laisvės sritis, ir betkuri šioj srity žmogui daroma prievarta būtų nusikaltimas pagrindinei demokratinei laisvei.

Priekaištas, kad kultūrinė savivaldybė gali sukurti valstybę

valstybėje, yra nesusipratimas. Kaip nesukuria valstybės valstybėje vietos savivaldybė; kaip valstybės valstybėje nesukuria veikmens savivaldybė, — taip lygiai ir kultūrinė savivaldybė negali valstybės valstybėje sukurti.

Be jokio pagrindo taip pat yra pravardžiavimas kultūrinės savivaldybės valstybinių lėšų pasidalinimo "kromeliu". Pati valstybė lėšų nekuria. Ji lėšas tik iš gyventojų surenka ir jas administruoja.

Jei valstybė surinktų iš gyventojų lėšų dalį gali skirti vietos savivaldybei, jei kitą dalį gali skirti veikmeninėms savivaldybėms, tai lygiai taip valstybė atitinkamą dalį gali skirti ir kultūrinei savivaldybei.

Kas gali ginčyti, kad kultūros savivaldybės reikšmė asmens laisvei ir bendrajai gerovei būtų menkesnė kaip vietos ar veikmens savivaldybės!

Natūralu, kad valstybės skiriamos kultūrinei savivaldybei lėšos būtų naudojamos atsižvelgiant pasaulėžiūrinių bendruomenių narių kiekio proporcijos.

Be abejojimo, *kultūrinės savivaldybės sunaudojamų lėšų atžvilgiu valstybei priklauso tokia pati priežiūros teisė, kokią valstybė turi vietos ar veikmens savivaldybės lėšų atžvilgiu.*

KULTŪROS VISUOTINUMAS

Tautos kultūringumo lygis priklauso nuo plačiųjų tautos sluogsnių kultūringumo. Nelaikysime kultūringu krašto, kuris turės vieną antrą įžymesnį mokslininką, rašytoją, menininką, bet kurio gyventojų didžioji dalis bus neraštinga ir svetima kultūros kūrybai. Mokslas bei menas nėra tik tautos išrinktųjų privilegija, bet pačios tautos gyvybės sąlyga.

Išlaisvintoje Lietuvoje turi būti sudarytos sąlygos mokslo bei meno kūrybai pasiskleisti per visą kraštą, ir ji turi būti prieinama visiems tautos sluogsniams.

Tam turi padėti mokyklų ir kitų kultūros įstaigų vienodas paskirstymas per visą kraštą, užuot jas telkus tik atskiruose centruose. Tam turi padėti ir gabiųjų atranka mokyklose. J. Mausbachas teisingai pastebi, kad "ypatingų tautos asmenų

rengimas yra sąlyga kiekvienam žymesniam istoriniam gyvenimui ir kiekvienai kultūros pažangai". Bet kūrėjų negalima pagal reikalą išsimokslindinti kaip amatininkų, nes kūrėjas su savo talentu gimsta. Užtat juo labiau reikia pasirūpinti sudaryti sąlygas kūrėjo įgimtiesiems gabumams išsiskleisti. Neturi žūti nė vienas lietuviškasis talentas.

Nepasiturintieji jaunieji talentai turi gauti viešosios paramos savo moksliniams ar meniniams gabumams subrandinti. O savo moksline ar menine kūryba pasižymėję asmens turi būti įgalinti atsidėti tik savo kūrybai, atpalaiduojant juos nuo šalutinių verslų savo ir savo šeimai pragyventi.

Bebrėstančiųjų ir bekurianriančiųjų talentų materialinė globa yra vienas iš pagrindinių kultūros fondo uždavinių.

Kultūros lygiui kilti ir kultūros vertybėms pasklisti per visą tautą turi padėti ir mūsų augštųjų mokyklų reforma, be kita ko ir ta prasme, kad augštųjų mokyklų paskaitos būtų viešos ir visiems prieinamos ir kad augštoji mokykla brandos atestato reikalautų tik išduodama augštosios mokyklos baigimo diplomą.

TAUTINIS ĮNAŠAS VISUOTINEI KULTŪRAI

Tautos kultūriniai santykiai su kitomis tautomis, — savųjų kultūros laimėjimų perteikimas svetimiesiems ir kitų tautų kultūrinės kūrybos panaudojimas savajai ugdyti, — yra nė kiek nemažesnės reikšmės, kaip krašto politiniai ar ūkiniai santykiai su kitais kraštais. Todėl reikia sudaryti sąlygas žymesniesiems lietuvių mokslo ir literatūros veikalams išeiti svetimomis kalbomis, o žymesniesiems kitų tautų mokslo ir literatūros veikalams išeiti lietuvių kalba. Tatai reikalinga ne tik politiniams santykiams, bet ir pačiam tautinės kultūros klimui.

Mūsų menininkų parodos turi lankyti užsienio kraštus, o savo ruožtu užsieniečiai menininkai su savąja kūryba turi būti įgalinti prisistatyti mūsų tautai. Taip pat mūsų daina, mūsų muzika lankytis svetur, kaip lygiai svetimųjų daina ir muzika turi lankyti Lietuvą.

Mūsų mokslininkai, rašytojai, menininkai turi būti įgalinti aktyviai reikštis įvairiuose tarptautiniuose mokslo ar meno pobūviuose.

Tik šiuo keliu lietuvių tauta bus įgalinta įsijungti į visuotinę kultūrą, pasinaudoti jos laimėjimais ir ją praturtinti savaisiais. *Tautinė kultūra yra pats sėkmingasis kelias tautai į pasaulį.*

Ateities Lietuvos kultūrinės demokratijos uždavinys bus padaryti, kad šitas kelias būtų laisvas ir platus.

SOCIALINĖ DEMOKRATIJA

Politinė demokratija nustato asmens santykius su valstybės valdžia. Šitie santykiai betgi tėra žmonių gyvenimo santykių visumos dalis. Tad vien politinės demokratijos žmonių gyvenimo santykių visumai tvarkyti neužtenka. Teisingai yra pastebėjęs Mainco vysk. E. Ketteleris: "Nei spaudos laisvė, nei draugijų laisvė, nei rinkimų laisvė, nei parlamentas, nei gražios kalbos, nei tautos suverenumas negali papenėti alkanųjų, pridengti nuogųjų, paguosti nuliūdusiųjų, pagelbėti ligoniams". Taigi šalia asmens politinių santykių su valstybe yra lygiai svarbūs žmogaus santykiai su ūkiu. Greta politinės demokratijos iškyla socialinė demokratija.

Kaip politinė demokratija skelbia ir vykdo asmens pirmenybę valstybėje, taip socialinė demokratija privalo asmens pirmenybės ūkyje.

Socialinė demokratija yra ne kas kita, kaip demokratijos principo, t. y. asmens pirmenybės principo, vykdymas ūkyje.

Socialinė demokratija reikalauja demokratijos principu tvarkyti visą ūkinį gyvenimą. Ji siekia įgalinti kiekvieną krašto gyventoją būti ne tik iš vardo, bet ir tikrovėje krašto ūkinės gerovės dalininku.

Kaip politinė demokratija įgalina visus pilnateisius krašto piliečius realiai dalyvauti krašto valdyme, taip socialinė demokratija turi įgalinti visus ūkinių gėrybių kūrėjus, savininkus, vartotojus realiai dalyvauti krašto ūkio reikalų tvarkyme.

Kaip politinė demokratija jau yra panaikinusi privilegijuotuosius valdančiųjų luomus ir krašto politinę valdžią atidavusi į tautos rankas, taip socialinėje demokratijoje turi išnykti krašto turtų susitelkimas nedaugelio rankose ir

P 4993

krašto ūkinės gerovės dalininkais turi pasidaryti visi krašto gyventojai. Krašto gerovė priklauso tautai. Ne atskiriems luomams, grupėms ar šeimoms, bet visiems krašto gyventojams drauge ir kiekvienam skyrium, kaip bendrosios gerovės dalininkams.

Socialinės demokratijos uždavinys—krašto ūkinę gerovę padaryti visos tautos dalyku.

Ateities Lietuvoje socialinė demokratija turi apsaugoti mūsų tautą nuo tautos pajamų susitelkimo tik atskirų asmenų ar bendrovių rankose, turi įgalinti tautos pajamas pasiskirstyti per visą tautą. Krašto ūkinė gerovė niekados neturi būti matuojama tautos pajamų matematiniu vidurkiu 1-nai galvai, nes tos pajamos faktiškai gali būti susitelkę tik nedaugelio rankose, tautos plačiųjų sluogsnių tik nežymia dalimi teužkliuvę. Krašto ūkinės gerovės rodiklis yra ne pats tautos pajamų kiekis, bet reali galimybė platiesiems tautos sluogsniams pasinaudoti krašto gėrybėmis savo reikalams patenkinti.

Turi būti maža tokių, kurie turi perdaug, bet dar mažiau tokių, kurie turi permaža.

Todėl vienas iš svarbiųjų socialinės demokratijos uždavinių yra sudaryti sąlygas kiek galima lygiau tautos pajamoms, o tuo pačiu ir krašto ūkinėms gėrybėms pasiskirstyti. Politinės lygybės laikais rėžianti socialinė nelygybė yra skaudus socialinio bei ūkinio gyvenimo iškrypimas. Duoti žmogui teisę būti tautos atstovu ar valstybės prezidentu, bet neduoti jam sąlygų pačiam apsirūpinti ir savo šeimą aprūpinti kasdienio gyvenimo ūkiniais ir kultūriniais dalykais yra tik patyčios iš žmogaus.

Žinoma, krašto ūkinių gėrybių pasiskirstymo matematinės lygybės pasiekti niekada nebus galima. Tačiau reliatyvi lygybė turi būti siekiama. Socialinė demokratija turi įgalinti kiekvieną padorų, normalų žmogų naudotis krašto ūkinėmis gėrybėmis bent tiek, kad žmogus galėtų išplėtoti savo gabumus, išlaikyti bei išugdyti šeimą, patenkinti savo ir šeimos kultūrinius reikalus.

Žmoniško gyvenimo sąlygas sudaryti visiems krašto gyventojams yra vienas pagrindinių socialinės demokratijos siekimų.

Žmoniško pragyvenimo lygis yra palenktas bendrajai krašto ūkinei gerovei: juo ši gerovė bus didesnė, juo augštesnis bus ir žmoniško pragyvenimo lygis. Savo ruožtu krašto bendrosios ūkinės gerovės kilimas yra susijęs su bendrosiomis tautos pajamomis: augant tautos pajamoms, kyla krašto bendroji ūkinė gerovė.

Tautos pajamų įstangus didinimas ir krašto bendrosios ūkinės gerovės kėlimas, nepažeidžiant asmens pirmenybės principo, yra vienas pirminių socialinės demokratijos rūpesčių.

Šis rūpestis apima visus ūkio verslus, visas ūkinio gyvenimo sritis, visus ūkinio reiškimosi atžvilgius.

Trumpai tariant, socialinė demokratija, saugodama asmens pirmenybę ūkyje, tikslingai derindama privačią ir viešą iniciatyvą, skatindama ūkio bei gamybos racionalizaciją ir bendrosios ūkinės gerovės kėlimą, sudarydama sąlygų teisingai ūkinėms gėrybėms pasiskirstyti ir lygindama socialinius santykius, siekia sudaryti materialinę gerovę žmogaus laimei ir dvasinei pažangai.

TAUTOS PAJAMŲ ŠALTINIAI

(a) **Žemės ūkis.** Nors okupantas keičia Lietuvos ūkio struktūrą, dirbtiniu būdu plėsdamas pramonę, ateities

Lietuvoje dar ilgą laiką pagrindinis tautos pajamų šaltinis pasiliks kaip buvęs žemės ūkis.

Todėl tautos pajamų didėjimas ir bendrosios ūkinės gerovės kilimas Lietuvoje pirmiausia sąlygojamas žemės ūkio gamybinio pajėgumo išplėtimo per galimai trumpesnį laiką į galimai augščiausią lygį.

Tam neužtenka tik pačios žemės našumą kelti, bet privalu įgalinti žemės ūkį ir kitais atžvilgiais savo įnašą į bendrąsias tautos pajamas įstangiai didinti. Turi būti visuotinis žemės ūkio ir žemės ūkio technikos švietimas ūkininkams ir žemės ūkio darbininkams. Turi būti sudarytos teisinės ir materialinės sąlygos pritaikyti žemės ūkio gamybai bendruosius gamybos dėsnius bei metodus, taip pat moderniąsias technikos priemones, kad paties žmogaus darbo panaudojimas žemės ūkyje būtų ko mažiausias. Tatai svarbu ne tik žemės ūkio gaminių savikainai, — mašinos

darbas visada pigesnis kaip žmogaus, — bet ir socialiniam aprūpinimui.

Bolševikams sugriovus laisvosios Lietuvos žemės ūkio santvarką, ateities Lietuvoje žemės ūkio santvarka turi būti kuriama ypatingai apdairiai ir toliaregiškai. Savininkų neturinti žemė turi priklausyti valstybės žemės fondui, kurs ją tam tikromis sąlygomis gali perleisti į privačią nuosavybę. Turi būti nustatyta žemės ūkio vienetui mažumo riba, kad būtų užkirstas kelias paveldėjimo ir kitais pagrindais skaldyti žemės ūkius iki ūkiškai netikslingų vienetų.

Bet Lietuvos žemės ūkis yra daugiau negu tik pagrindinis tautos pajamų, taigi ir bendrosios ūkinės gerovės veiksnys. Lietuvos ūkininkas ir žemės ūkio darbininkas yra ne tik krašto pagrindinių ūkinių gėrybių gamintojai, bet ir tautos išsilaikymą bei augimą lemiąs veiksnys. Antra vertus, Lietuvos ūkininko ir žemės ūkio darbininko gyvenimo lygis yra matas tautos gyvenimo lygiui. Todėl ūkininkui ir žemės ūkio darbininkui turi būti sudarytos sąlygos naudotis visais kultūros vaisiais ir civilizacijos patogumais.

(b) **Miškų ūkis.** Savo laiku Lietuvos miškai buvo vienas iš stambiųjų tautos pajamų šaltinių. Okupantui Lietuvos miškus be atodairos naikinant, ateities Lietuva turės skirti miškų ūkiui ypatingai daug pastangų, kad išeikvotos medienos atsargos būtų per galimai trumpesnį laiką papildytos. Žemės ūkiui netinkami plotai turi būti įstangiai užželdinami mišku. Bet miškų ūkio apyvartą sudaro ne tik mediena. Didinti miškų ūkio kitų sričių pajamas turi būti vienas iš ateities Lietuvos pirmaeilių rūpesčių.

(c) **Žvejyba ir laivininkystė.** Laisvojoj Lietuvoj, palyginti, menkai tebuvo išnaudojamas toks svarbus tautos pajamų šaltinis, kaip jūrų ir gėlųjų vandenų žvejyba. Ateities Lietuva šiai ūkio sričiai, ypatingai tolimajai jūrų žvejybai, turi skirti daug pastangų ir ją išplėsti į vieną reikšmingųjų tautos pajamų šaltinių.

Su žvejyba ir apskritai su transportu yra susijęs ir laivininkystės išplėtimas. Gerą pradžią buvo padariusi laisvoji

Lietuva. Išlaisvintoji Lietuva šį tautos pajamų šaltinį turėtų pirmoje eilėje organizuoti. Veidu į jūrą—ateities Lietuvos šūkis. Mūsų krašto ūkinės gerovės kilimą jūros veiksnys turi stipriai spartinti.

(d) **Pramonė.** Krašto natūralus pramonėjimas yra ūkinės pažangos rodiklis. Lietuvos pramonė be grynai ūkinių dėsnių turi paisyti ir tautinių reikalų. Tautiniai reikalai Lietuvos pramonę įpareigoja: (1) ko vaisingiausiai panaudoti krašto darbo jėgas, krašto specialistus, kurių ruošimas turi būti ypatingai intensyvus, (2) išnaudoti krašto gamtinius energijos šaltinius, (3) išnaudoti krašto žaliavų šaltinius.

Mūsų pramonė, panaudodama krašto darbo jėgas bei energijos šaltinius, turi paversti krašto žaliavas išbaigtais geriausios kokybės gaminiais.

Ypatingą krašto pramonės rūšį ir tautos pajamų šaltinį turėtų sudaryti sezoninė žiemos pramonė, kuri suteiktų darbo sezoniniams vasaros darbų darbininkams, o iš dalies įgalintų ir savos apylinkės žemės ūkio darbininkus ir pačius ūkininkus žiemos laiką produktingiau sunaudoti, nei tai žemės ūkyje paprastai yra galima.

Pirmiausia organizuotina ir plėstina krašto žemės ūkio gaminius perdirbančioji, energijos tiekimo bei statybos medžiagų pramonė.

Pramonei būtina sąlyga yra krašto elektrifikacija. Laisvojoj Lietuvoj šis uždavinys nebuvo įvykdytas, ir tatai labai kliudė krašto pramonėjimą. Elektrifikacija lygiai yra reikalinga ir žemės ūkio gamybiniam pajėgumui pakelti ir ūkininkų bei žemės ūkio darbininkų kultūriniams reikalams patenkinti.

Ir krašto susisiekimo tinklo plėtimas privalo elektrifikacijos. Neturėdama nei anglies, nei naftos, Lietuva turi atsiremti į savo vandenų jėgą, jos gaminamą elektros energiją panaudodama ir susisiekimo reikalams.

(e) **Kiti šaltiniai.** Vienas iš stambiųjų tautos pajamų šaltinių yra įvairiais pagrindais gaunamos užsieninės kilmės pajamos: iš prekybinių santykių, iš tarptautinio tranzito, pagaliau, iš turizmo. Lietuva turi dideles galimybes tarptautiniam tranzitui ir užsieniniam

turizmui išplėsti. Laisvoji Lietuva iš dalies ir dėl išorinių kliūčių šių galimybių negalėjo tinkamai išnaudoti. Ateities Lietuva šių tautos pajamų šaltinių panaudojimą turi išplėsti iki augščiausio laipsnio.

ŪKIO ORGANIZACIJA

(a) **Ūkio paskirtis ir jo organizacijos pagrindai.** Ūkis yra pirmasis žmogaus kūrybinis žingsnis pasaulyje ir pirmoji priemonė žmogui išsilaikyti gamtinėje aplinkoje. Neaprūpinusi žmogaus nei tinkamu maistu, nei tinkamu apdaru, nei tinkama pastoge, nei tinkamais apsigynimo pabūkiais, pati gamta pastūmėjo žmogų į ūkinį veikimą. Tik per ūkinį veikimą žmogus gali susikurti sau gyventi tinkamų sąlygų, be kurių negalėtų nei išsilaikyti, nei išsivystyti.

Ūkio tad paskirtis — suteikti priemonių žmogaus reikalams tenkinti.

Žmogaus reikalų apimtis yra plati. Žmogus privalo ne paprasto b u v i m o, bet ž m o n i š k ų sąlygų visose gyvenimo srityse. Ūkinės veiklos paskirtis — sudaryti medžiaginę atramą žmoniškam gyvenimui. Iš vienos pusės, ūkis turi patarnauti žmogui savo kūno reikalus tenkinant, iš antrosios — jis turi pagelbėti žmogaus dvasiai reikštis mokslo bei meno kūriniais, bendruomenės, religijos ir valstybės organizacijomis bei institucijomis. Žodžiu,

ūkio pagrindiniai uždaviniai yra aprūpinti žmogų medžiagiškai, kad galėtų reikštis jo dvasinė kūryba.

Kiekvienu atveju ūkis yra palenktas žmogui. Kiekvienu atveju ūkis yra tarnybinio pobūdžio. Žmogus — jo asmenybė ir jo kultūrinė kūryba — yra augštesnės vertybės nekaip ūkis. Nuo žmogaus atitrūkęs, ūkis paklysta ir virsta neprasmingu. Žmogų pavergęs, ūkis virsta nužmoginimo priemone.

Ūkio organizacijos vienas iš tikslų — lenkti ūkį jo pagrindinių uždavinių kryptimi ir apsaugoti žmogų nuo ūkio pirmenybės.

Kad demokratijos bandrasis principas galėtų būti įvykdytas žmogaus santykiuose su ūkiu, kad asmuo ir ūkyje turėtų pirmenybę, netapdamas priemone ūkiui, reikalinga to-

kia ūkio organizacija, kuri, iš vienos pusės, apsaugotų asmenį nuo pavergimo ūkiui, iš antrosios, apsaugotų ir patį ūkį nuo palaidos, savivališkos, tik grobuoniško pelno geidimo skatinamos privačios iniciatyvos, apsaugotų ir pačią privačią iniciatyvą nuo pavergimo valstybės biurokratiniam etatizmui.

Tokios ūkio organizacijos pagrindinis principas — bendrajai gerovei palenkta privati iniciatyva.

Ūkio organizacija, kurioje ū k i n i nkavimą apsprendžiąs principas yra ne žmonių reikalus tenkinti, bet, nežiūrint į nieką, tik ko daugiau pelno gauti, socialinei demokratijai yra nepriimtina. Niekas neturi teisės savo nuožiūra šeimininkauti tąja savo pajamų dalimi, kuri nėra būtina normaliai gyvenimo eigai palaikyti.

Pelno pertekliaus pajungimas visuomeninei tarnybai yra vienas iš socialinės demokratijos uždavinių.

(b) **Privati nuosavybė.** Ji yra įdiegta į pačią žmogaus prigimtį. Teigdami, kad žmogus yra augštesnė vertybė už daiktą, turime daiktą žmogui palenkti iki tokio laipsnio, kad jis taptų žmogaus nuosavybe, kad jis taptų **jo** daiktu. Privačios nuosavybės dėsnis kyla iš paties žmogaus asmens. Nuosavybė yra asmeniškumo išplėtimas į daiktų pasaulį. Kur tik žmogus įdeda į pasaulį savo darbo, savo rūpesčio, savos širdies, kitaip sakant, s a v o a s m e n s, ten jis apvaldo žemę, ją padarydamas savą.

Turėti nuosavybės yra prigimtoji žmogaus teisė.

Neigti nuosavybę, reiškia neigti žmogaus asmeniškumą ir jo laisvę. Antra vertus, pripažinti ir ginti privačią nuosavybę reiškia pripažinti ir ginti ne patį nuosavybės daiktą, bet jį turintį asmenį, kuris, tik galėdamas ką savo turėti, gali pasijusti esąs žemės valdovas. Be nuosavybės žmogus yra netikras ir nesaugus. Jam gresia nuolatinis pavojus patekti ūkio vergijon.

Tačiau kaip tik dėl to, kad nuosavybės teisė yra susijusi su žmogaus asmeniškumu, ji yra v i s u o t i n ė. Kiekvienas žmogus yra asmuo, kiekvienas turi jaustis pasaulyje laisvas ir

saugus, todėl kiekvienas turi šį tą turėti. Nuosavybės asmeniškumas yra jos visuotinumo pagrindas.

Socialinė demokratija siekia nuosavybę suvisuotinti. Turi išnykti beturčiai, kaip politinėj demokratijoj yra išnykę beteisiai.

Socialinės demokratijos idealas — žemės gėrybes paskirstyti taip, kad kiekvienas jų turėtų pakankamai. Nuosavybės principas, kaip kad ir laisvės, yra v i s u o t i n i s. Jis dera ne tik tam ar kitam, bet v i s i e m s. Visi turi turėti nuosavybės, nes visi yra asmens. Todėl nuosavybė turi būti visiems prieinama ne tik teoretiškai, bet ir praktiškai.

Tačiau žemės gėrybių kiekis yra aprėžtas. Jų nėra ir niekad nebus tiek, kad kiekvienas galėtų turėti ne tik pagal reikalą, bet ir pagal savo užgaidas. Pripažindami tad nuosavybės visuotinumą, turime pripažinti ir nuosavybės normavimą. Nes jeigu vienam bus leidžiama turėti perdaug, tai kitas visiškai nieko negalės turėti. Nuosavybės normavimas yra esmingai susijęs su jos visuotinumu.

Nuosavybės telkimasis vienose rankose turi būti normuojamas.

Teisingai H. Gilson yra pastebėjęs kad "gamta ir Dievas duoda žmonėms privačios nuosavybės tiek, kiek reikia jų gyvenimui. Tačiau labai dažnai atsitinka, kad kaikurių gobšumas nuskriaudžia kitus. Viskas, kas peržengia reikalo ribas, nekyla nei iš gamtos, nei iš Dievo, bet iš įstatymo. O įstatymą, kurį išleido žmonės, manydami, kad jis teisingas, galima atšaukti arba pakeisti kitu, teisingesniu įstatymu... Todėl ir įstatymo pripažinta privati nuosavybė gali būti įstatymo aprėžta tam, kad tie, kurie turi prigimtą nuosavybės teisę, galėtų nuosavybės gauti. Niekas neturi prigimtos teisės į du manos saiku, jeigu kitam jos nebelieka nė vieno. Trumpai tariant, privačios nuosavybės teisė neturi virsti pateisinimu kaikurių žmonių ūkinėms privilegijoms, jei šios privilegijos atima kitiems teisę į nuosavybę". ("La Vie Intellectuelle", 1946 m. 11 nr. 14 psl.).

(c) **Viešoji nuosavybė.** Esama kaikurių ūkio sričių, kurių privati nuosavybė prilygsta as-

mens ar grupės monopoliui. O tokios ūkio srities gėrybių būtinumas platiesiems tautos sluogsniams verčia tuos sluogsnius būti priklausomus nuo tų gėrybių privačių savininkų. Kas savo rankose turi kasyklas, miškus, susisiekimą, energijos šaltinius, pinigų emisiją, stambųjį kreditą, tas tuo pačiu yra tos ūkio srities nekarūnuotas karalius. Be tų dalykų platieji tautos sluogsniai apsieiti negali, todėl yra verčiami nusilenkti tų ūkio sričių privačių savininkų reikalavimams.

Socialinė demokratija reikalauja, kad tokios ūkio sritys būtų tvarkomos viešosios nuosavybės pagrindu. Su jų nuosavybe susijusios pernelig didelės galybės negalima pavesti privačiom rankom be pavojaus bendrajai gerovei. Todėl tam tikros ūkio sritys turi būti viešųjų institucijų žinioje.

Ateities Lietuvos demokratinė valstybė turi suvalstybinti ar suvisuomeninti: pinigų emisiją, stambųjį kreditą, draudimą, susisiekimą, energijos šaltinius, vandenis, žemės gelmių turtus, miškus.

(d) **Kooperacija.** Ūkio organizacija, ypatingai socialiniu atžvilgiu, bus juo tobulesnė, juo daugiau bus savininkų ir juo mažiau bus tokių, kurie į ūkinę veiklą įsijungia tik savo pačių darbu. Šia prasme ypatingai tenka vertinti ūkio organizacijoje kooperatinio principo išplėtimas. Kooperacija yra svarbus veiksnys krašto kapitalui lygiau pasiskirstyti. Visų pirma, kooperacija, padalindama pelną tarp daugelio kooperatyvo narių, vykdo tą ūkinį dėsnį, kuris reikalauja, kad ko mažiausia būtų tokių, kurie nieko neturi. Antra, kooperacija padaro kooperatyvo narius jo bendrasavininkais, taigi į ūkinę veiklą įsijungusiais ne tik savo darbu, bet ir savo nuosavybe. Trečia, kooperacija įgalina smulkųjį kapitalą sutelktiniu būdu ir nepažeidžiant asmens pirmenybės principo atlikti didelius ūkinius bei socialinius uždavinius gamybos, prekybos ir kredito ūkyje. Lietuvoje, kur apie stambų privatinį kapitalą išvis sunku galvoti, kooperatinis ūkio organizacijos kelias yra pats tikrasis.

Ateities Lietuva kooperatinio ūkio organizacijos principui

vykdyti turi skirti ypatingo palankumo ir paskatinimo.

(e) **Valstybės vaidmuo.** Krašto ūkio organizacijoje valstybės vaidmuo yra keliais atžvilgiais reikšmingas. Pirmiausia, valstybė turi saugoti, kad privati ūkinė iniciatyva neatsikreiptų prieš bendrąją gerovę. Privačios iniciatyvos palenkimas bendrajai gerovei nėra pasikesinimas į asmens laisvę, kaip kad pirmu pažvelgimu tatai gali pasirodyti. Atvirkščiai, privati iniciatyva tam ir palenkiama bendrajai gerovei, kad būtų apsaugota asmens laisvė.

Toliau, valstybė turi derinti atskiras ūkio šakas pagal bendrąją krašto ūkinę programą.

Pagaliau valstybė turi derinti krašto ūkį su tarptautinio ūkio padėtimi ir jo raida. Krašto ūkis šiandien daugeliu atžvilgių yra priklausomas pasaulinio ūkio. Tik tam tikra jų abiejų sąveikos pusiausvyra gali patikrinti sveiką krašto ūkio plėtojimąsi. Žodžiu,

socialinė demokratija reikalauja, kad valstybė kreiptų privačią iniciatyvą bendrosios gerovės link, kad prižiūrėtų atskirų ūkio šakų plėtojimosi harmoningumą ir apsaugotų krašto ūkį nuo netikslingų investacijų ir kad padėtų krašto ūkiui susiderinti su tarptautiniu ūkiu.

ŪKIO TARPININKAI

(a) *Prekyba.* Krašto ūkinės gėrybės vietinį ar užsieninį vartotoją pasiekia per prekybos organizaciją. Prekybinės įmonės, be grynai ūkinės reikšmės, turi ir socialinės, nes tarnauja žmogaus reikalams aprūpinti.

Vidaus prekybos tinklo uždavinys yra kuo pigiau vykdyti prekių pristatymą vartotojui. Tam pirmiausia reikalinga iš prekybos organizacijos išjungti nebūtini tarpininkai. Juo tobulesnė bus prekybos organizacija, juo bus trumpesnis ir tiesesnis, taigi ir pigesnis gaminio kelias nuo gamintojo į vartotoją.

Praeityje lietuvis permaža yra domėjęsis prekybos ūkiu. Ateities Lietuva šioje ūkio srityje daug ką turės pradėti nuo pamatų. Vienas iš didelių prekybos organizacijos uždavinių bus išugdyti lietuvio prekybininko tradicijas, profesinę etiką, prekybinį sąžiningumą, tiesumą, paslaugumą.

Mūsų tarptautinės prekybos organizacija, turint prieš akis tarptautinio ūkinio apsijungimo pastangas ir ryšium su tuo galimas tarptautinių mainų naujas sąlygas, turės būti labai apsukri, lanksti, kompetentinga. Nors Lietuvos ūkinių santykių su kitais kraštais tikslas visada pasiliks tas pats, kaip buvęs, — palankiausiomis sąlygomis kituose kraštuose pirkti savajame krašte negaminamų ūkio gėrybių ir palankiausiomis sąlygomis parduoti kitiems kraštams savųjų gaminių perteklių tautos pajamoms padidinti, — betgi ūkiškai apsijungusių Europos regionų ar net kontinentų galimas laisvų tarptautinių mainų kelias pareikalaus iš mūsų tarptautinės prekybos organizacijos ne tik surasti palankiausias pirkimo-pardavimo rinkas, bet ir nuolat budėti, kad Lietuvos ūkio kryptis derintųsi su kitų kraštų ūkio raida ir kad Lietuvos gaminiai savo lygiu ne tik neatsiliktų, bet ir pralenktų savo varžovų gaminius.

Ūkiui ir rinkoms tirti steigtinas specialus institutas.

(b) *Valiuta ir kreditas.* Krašto ūkinei gerovei kilti yra būtinas valiutos pastovumas. Lietuvos piniginio vieneto santykis su kitomis valiutomis turi lengvinti Lietuvos ūkinius mainus su kitais kraštais. Valiutos tvarkymas turi skatinti krašto ūkinę gamybą.

Kraštui atstatyti ir krašto ūkio gamybiniam pajėgumui išvystyti reikalingas kreditas. Ypatingai turi būti išplėstas ilgalaikis kreditas žemės ūkiui, pramonei, statybai.

Ūkiui kredituoti plačiu mastu pritrauktinas užsieninis kapitalas.

Pirmiausia turės būti pritrauktas ūkio atstatymui finansuoti tarptautinis kapitalas. Tačiau jokiu atveju užsieninis kapitalas negali turėti pirmenybės prieš krašto kapitalą ir jokiu atveju užsieninis kapitalas negali būti imamas monopolinių koncesijų kaina.

Ypatingai skatintinas išeivijos kapitalų investavimas į Lietuvos ūkį.

Išeivijos kapitalui patraukti turi būti sudarytos palankiausios sąlygos.

(c) *Mokesčiai.* Jų uždavinys yra duoti valstybei pajamų, veikti krašto ūkio vystymąsi,

lyginti ūkines naštas. Socialiniu požiūriu teisingiausi yra tiesioginiai progresyvūs pajamų mokesčiai.

Skriaudingi yra masinio vartojimo prekių akcizo mokesčiai. Juos moka prekių vartotojas. Masinių vartojimo prekių, kaip degtukai, druska ir pn., vartotojas yra kiekvienas krašto gyventojas, nežiūrint, kokios jo pajamos bebūtų. Taigi visokius akcizo mokesčius didžiąja dalimi turi sumokėti ne žmogaus pajamų dydis, bet jo būtini pragyvenimo reikalai. Kad ir labai nepasiturinti gausi šeima akcizo mokesčių turi sumokėti apie tiek pat, kaip turtuolis. Socialinė demokratija tokios neteisingos mokesčių sistemos negali toleruoti.

Bet akcizas yra pateisinamas ir reikalingas prabangos prekėms ir prekėms, kurios vartojamos ne iš reikalo, bet iš pomėgio, kaip alkoholis, tabakas ir pn

(d) *Susisiekimas.* Vienas iš reikšmingų ūkio tarpininkų yra krašto susisiekimo tinklas. Tiesa, krašto keliai tarnauja ne tik ūkiniams tikslams, bet pagrindinė susisiekimo reikšmė yra ūkinio pobūdžio.

Susisiekimo tinklas turi vienodai apimti visą kraštą. Pagrindines susisiekimo linijas sąlygoja tarptautinis tranzitas, krašto pramonės centrai, pajūris ir valstybės sostinė. Susisiekimo tinklas turi būti taip sutvarkytas, kad visi Lietuvos pakraščiai būtų surišti su sostine ir su pajūriu. Sostinės susirišimas su pakraščiais įgalins pastaruosius pasinaudoti tais kultūros dalykais, kurie paprastai teužtinkami krašto sostinėje. Tatai bus ypatingai svarbu Vilniaus kraštui, kurio ūkinis, dar labiau kultūrinis asimiliavimasis ateities Lietuvai sudarys nemaža rūpesčio. Krašto susisiekimo tinklo bendroji kryptis pajūrio link yra svarbi ne tik ūkiui, bet ir mūsų tautos dvasiai. Ateities Lietuva turi sudaryti visas galimas sąlygas mūsų tautai jei jau ir netapti jūrų tauta, tai bent artimai su jūra susigyventi ir jūrų tautos savybių išsiugdyti.

DARBAS IR UŽDARBIS

Darbas yra žmogaus fizinių bei dvasinių jėgų veikimas ką nors pagaminti. Tačiau toks žmogaus veikimas yra neatsiejamas nuo žmogaus asmens.

Dirbdamas žmogus veikia kaip asmuo. Žmogaus darbo ryšys su žmogaus asmeniu yra esminis. Todėl žmogaus darbas nėra prekė įprastąja prasme. Žmogaus darbo esminis ryšys su žmogaus asmeniu išskiria žmogaus darbą iš įprastinių prekių kategorijos.

Žmogaus darbas turi būti matuojamas ne vien tik ūkiniu matu.

Neteikdama žmogui gyventi pakankamų sąlygų, pati gamta spiria žmogų dirbti, pasidirbti ir užsidirbti viską, ko žmogiškajam gyvenimui reikia. Žmogus pats savo protu ir savo rankomis stato savą pasaulį.

Darbas tad yra vienintelis tikras žmogaus apsirūpinimo šaltinis.

Be darbo žmogaus vertas apsirūpinimas yra neįmanomas. Dar labiau be darbo neįmanomas sveikas socialinis gyvenimas. Kas gyvena nedirbdamas, tai iš tikrųjų gyvena svetimu darbu. O gyvenimas iš svetimo darbo yra parazitinio pobūdžio ir griauja pačius socialinio gyvenimo pagrindus. Žmogus turi pareigą įsijungti į pasaulio apvaldymą. Antra vertus, pati socialinė ir ūkio santvarka turi pareigą patikrinti žmogui darbo galimybę.

Socialinė demokratija kiekvieną darbingą įpareigoja darbui ir kiekvienam darbingajam patikrina darbo galimybę.

Kadangi viskas, ko žmogaus gyvenimas privalo, kyla iš darbo, todėl darbas socialinėje sąrangoje stovi augščiau už tai, kas iš jo kilę. Kiekvienas ūkio gaminys yra trumpesnio ar ilgesnio, sunkesnio ar lengvesnio, sudėtingo ar nesudėtingo darbo vaisius. Taigi darbas yra visų ūkinių gėrybių versmė.

Kapitalas yra daugelio veiksnių objektyvuotas darbas. Tačiau pats darbas, kaip tiesioginis žmogaus reiškimasis, — fizinis ar dvasinis, — yra augštesnė vertybė už kapitalą. Todėl

socialinė demokratija vykdo darbo pirmenybę ūkyje.

Socialinė demokratija visų pirma atsižvelgia į dirbantįjį žmogų, į darbo sąlygas, į uždarbį, į poilsį. Kapitalo apyvarta turi būti palenkta žmogaus darbo pirmenybei. Todėl socialinė demokratija reikalauja darbovietes įrengti taip, kad jos patenkintų dirbančiųjų sveikatos ir

gyvybės saugumo reikalavimus, kad fabrikų statyba būtų pritaikyta ne tik gamybos procesui, bet ir gamybą vykdančiam žmogui. Todėl gamybos technikai tobulėjant turi būti trumpinama darbo diena ir darbo savaitė. Jeigu technikos pažanga įgalina gamybos tempą padidinti ir apsirūpinti per trumpesnį laiką. tai toks gamybos laiko laimėjimas turi trumpinti darbo valandas, kad darbininkui liktų daugiau laisvalaikio savo šeimai ir kultūros reikalams.

Socialinė demokratija kiekvienu atveju reikalauja, kad dirbančiojo fizinėms bei dvasinėms jėgoms atnaujinti būtų skirtas pakankamas laisvalaikio minimumas. Laisvalaikio problema yra viena iš svarbiųjų socialinės demokratijos problemų. Ji turi būti tinkamai praktiškai sutvarkyta. Laisvalaikis dirbančiajam turi būti tikro atsigavimo proga.

Socialinė demokratija reikalauja, kad moters darbas būtų vienodai atlyginamas, kaip ir vyro. Yra neleistinas išnaudojimas mokėti moteriai pigiau tik dėl to, kad ji moteris. Jeigu moteris yra priversta uždarbiauti, ji turi gauti tokį pat atlyginimą, kokį už tą patį darbą gauna vyras.

Tačiau *pagrindinis socialinės demokratijos siekimas dirbančiojo žmogaus reikalų atžvilgiu yra teisingas uždarbio nustatymas.*

Darbininkijos kova naujaisiais laikais esmėje yra ne kas kita, kaip kova už teisingą darbo atlyginimą. Bet uždarbis, kaip ir pats darbas, yra atremtas į žmogaus asmenį ir todėl nematuotinas vien ūkio matu. Uždarbis, kaip kad ir darbas, apsprendžiamas žmogaus reikalų. Kaip darbas nėra įprastinė prekė, taip ir uždarbis nėra tik darbo jėgos kaina. Uždarbis teisingas bus tik tada, kada jis bus pagrįstas dirbančiojo reikalų patenkinimu. Pačia savo prigimtimi uždarbis yra priemonė žmogui apsirūpinti pragyvenimu. Todėl uždarbio kiekis turi būti apskaičiuojamas ne pagal darbo rankų pasiūlos — paklausos taisyklę ir ne pagal dirbančiojo pagamintų gaminių kainą, bet pirmiausia pagal paties dirbančiojo reikalus. Šie reikalai yra sudėtingi. Jie apima patį dirbantįjį, jo profesijos bei kultūros reikalus, jo šeimos reikalus. Todėl apskaičiuojant uždar-

bį reikia imti pagrindan daugelį aplinkybių.

Dirbančiojo uždarbis turi būti tokis, kad jo užtektų tinkamai aprūpinti paties dirbančiojo ir jo šeimos reikalus.

Kalbant apie uždarbį, reikia skirti du dalyku: darbdavio mokamą darbo atlyginimą dirbančiajam ir socialinio aprūpinimo fondo mokamą dirbančiojo šeimai priedą. Jei dirbančiojo darbo atlyginimas, prašokęs savo minimalią normą, įvairuos pagal dirbančiojo darbo rūšį, profesinį pasirengimą, darbo stažą, sugebėjimus ir kitus asmeninius privalumus, tai minimaliosios atlyginimo normos visiems vienodo darbo ir vienodų pareigų darbininkams turi būti vienodos. Visi žmonės yra lygūs, visi gyvena toje pačioje žmogiškoje tikrovėje, visų reikalai maždaug tie patys. Kiekvienam reikalingas pakankamas maistas, tinkamas butas, tinkamas apdaras, knygos, laikraščiai. Visiems tad reikalingas vienodas minimalus darbo atlyginimas, kad galėtų savo bendriausius reikalus patenkinti.

Tačiau būtų neteisinga, kad nustatant minimalias atlyginimo normas, nebūtų atsižvelgiama dirbančiojo einamųjų pareigų, jo profesijos reikalų. Minimaliosios atlyginimo normos turi apimti ir profesijos bei pareigų reikalus. Dirbantysis turi būti įgalintas tinkamai eiti savo pareigas, neatsilikti nuo savo specialybės naujausių laimėjimų.

Minimalios darbo atlyginimo normos turi būti tokios, kad atlyginimo pakaktų dirbančiojo maistui, drabužiams, butui, kasdieniams kultūros ir profesijos bei pareigų reikalams.

Savaime suprantama, socialinio aprūpinimo fondo mokami šeimų priedai turi būti visiems vienodi, priklausomi tik nuo šeimos narių kiekio.

Be abejojimo, ir minimaliosios atlyginimo normos ir šeimų priedai priklausys krašto bendrosios gerovės lygio. Bendrajai krašto gerovei kylant, turi kilti ir minimalusis atlyginimas ir šeimos priedas. Krašto bendrosios gerovės lygis turi apspręsti visų reikalų patenkinimo lygį. Krašto ūkiškąja gerove turi naudotis visi, lygiai kaip kad krašto ūkiškieji nepritekliai taip pat turi būti visiems tautos sluogsniams galimai lygiai paskirstyti.

Tautos solidarumas varge ir laimėje yra ne tik dorinis, bet ir socialinis bei ūkinis principas, kurį socialinė demokratija turi vykdyti.

DARBAS IR NUOSAVYBĖ

Darbas ir nuosavybė yra du pagrindiniai ūkio veiksniai. Esmėje nuosavybė kyla iš darbo, — individualinio ar sutelktinio, — tačiau savo ruožtu ji gamybos priemonių, t. y. kapitalo pavidalu sąlygoja ir patį darbą. Socialinė demokratija darbą ir kapitalą (nuosavybę) derina, nes tik jų abiejų darni sąveika gali patikrinti socialinę taiką ir krašto ūkinę gerovę.

Darbo ir kapitalo dermė yra krašto ūkinės gerovės ir socialinės taikos pagrindinė sąlyga.

Darbo ir kapitalo sandoros pagrindai labai teisingai yra išreikšti taisykle: "nec res sine opere nec opus sine re existere potest" (nei kapitalas negali būti be darbo, nei darbas be kapitalo). O abudu darnioj sąveikoj turi tarnauti žmogaus reikalams.

Darbo ir kapitalo darniam bendradarbiavimui pasiekti viena iš sąlygų yra darbininkų bendrininkavimas darbdaviams įmonę tvarkant.

Darbas turi organiškai susijungti su kapitalu ne tik darbo atlyginimo pavidalu, bet ir darbininkams bendrai su savininkais kompetentingai sprendžiant įmonės veikimo reikalus.

Darbo ir kapitalo santykių įtampa kyla ne dėl to, kad dirbama svetimam ir svetimomis gamybos priemonėmis. Darbas svetimam ir svetimomis gamybos priemonėmis savaime nėra nei blogas, nei išvengiamas. Bloga yra tai, kad gamybos priemonių nuosavybė, iš vienos pusės, dažnai yra visiškai nuasmenėjusi ir anonimiška, iš antrosios — darbininkija nepasitiki įmonės vadovų sugebėjimais, jų gera valia darbininkų atžvilgiu. Dirbti svetimam ir svetimomis gamybos priemonėmis, kai pasitikima savininko sugebėjimais vadovauti, darbininkui netaip prieš širdį. Bet kai nėra pagrindo pasitikėti, kai dirbantieji įmonės vadovybėje mato tik tam tikrą biurokratinį aparatą, atsiranda darbo ir kapitalo įtampa, dirbančiuose sukyla nepasitikėjimas; jie nori, kad įmonės tvarkyme dalyvautų ir jų aplinkos žmonės, kurių su-

gebėjimais ir gera valia jie pasitiki.

Nenatūralus dirbančiojo atskyrimas nuo gamybos priemonių kelia darbo ir kapitalo santykių įtampą.

Tą atskyrimą dirbantieji išgyvena ne ta prasme, kad jie nėra nuosavybės dalininkai, bet ta prasme, kad jie, negalėdami įžvelgti į įmonės tvarkymą ir jame dalyvauti, negali nugalėti savo įtarimo, kad savininkai juos skriaudžia ir išnaudoja. Todėl reikia panaikinti šią žalingą gamybos priemonių nuosavybės ir darbo skirtybę. Darbininkas nori ir turi gauti teisę reikšti savo valią įmonės reikalais. Darbininkas teisingai nenori būti tik tvarkomas bei aprūpinamas objektas. Jis nori būti atsakingas ir atitinkamais atvejais sprendimuose dalyvaująs subjektas. Įmonės rutina, darbo drausmė neturi būti darbininkui iš šalies primesta, bet turi išaugti iš pačios įmonės darbo bendruomenės. Išmintingai organizuota įmonės darbo bendruomenė gali sėkmingai pašalinti daugelį vietinių sunkumų ir praskaidrinti įmonės darbo ir kapitalo santykius. Todėl reikia leisti dirbantiesiems patiems tiesioginiu būdu įsijungti į įmonės vadovavimą, pažvelgti į jos gamybos bei apyvartos eigą, tarti savo saistantį žodį įmonės veikimo reikalais.

Darbininkų bendrininkavimas įmonių tvarkyme yra viena iš būtinų prielaidų darbo ir kapitalo sandorai.

Savaime suprantama, kad platesni kaip atskiros įmonės darbo ir kapitalo santykiai ir apskritai ūkinės problemos turi būti kompetentingesnių dirbančiųjų ir savininkų bendrų institucijų bendrai sprendžiami.

SOCIALINĖ ŪKIO SAVIVALDYBĖ

(a) *Profesinė ūkio bendruomenė.* Bendras darbas kelia žmonėm nemažiau bendrų reikalų, kaip kad bendra gyvenamoji vieta. Bendras darbas, ypatingai bendra darbovietė jungia žmones į tam tikrą darbo bendruomenę:

per įmonės darbo bendruomenę į profesinę ūkio bendruomenę.

Tie patys uždaviniai, kuriuos atskiros įmonės rėmuose vykdo

įmonės darbo bendruomenė, atskiroje ūkio šakoje tenka atlikti profesinei ūkio bendruomenei. Taigi profesinė ūkio bendruomenė yra labai svarbus socialinio bei ūkinio gyvenimo veiksnys. Profesinei ūkio bendruomenei turi rūpėti ne tik atlyginimo politika, ne tik darbininkų teisės ir reikalai, bet ir krašto bendroji ūkinė gerovė, kurioje kryžiuojasi įvairių socialinių bei ūkinių jėgų interesai: ne tik darbo, bet ir kapitalo, ne tik darbininkų, bet ir savininkų, ne tik gamintojų, bet ir vartotojų, ne tik krašto ūkio, bet ir tarptautinio ūkio. Profesinei ūkio bendruomenei turi rūpėti ne tik gamyba, bet ir gaminių realizavimas, derinant ir pačią gamybą ir gaminių realizavimą su bendrąja krašto ūkio programa ir bendrąja ūkine gerove. Nors atskiros krašto ūkio šakos veikia savarankiškai, bet jos turi derintis tarpusavyje ir su bendrąja krašto ūkio programa. Nė viena krašto ūkio šaka, laisvai vykdydama savo uždavinius, negali visiškai atsipalaiduoti nuo viso krašto ūkio krypties bei uždavinių, kaip lygiai ir nuo tos ūkio šakos tarptautinės raidos.

Be to, profesinei ūkio bendruomenei turi rūpėti savosios ūkio šakos prieauglio profesinis paruošimas, profesinė etika, darbo sąlygos, minimaliosios atlyginimo normos, laisvalaikio tinkamas išnaudojimas.

Profesinė ūkio bendruomenė yra pašaukta savo srityje derinti darbą ir kapitalą, taip pat ir kitas ūkinio gyvenimo priešybes, kad ūkinis veikimas vyktų visų ūkio veiksnių darnioje sąveikoje bendrosios krašto ūkinės programos rėmuose, įstangiai keldamas krašto ūkinę gerovę.

Profesinė ūkio bendruomenė apjungia ir darbininkus ir savininkus, kaip kad įmonės darbo bendruomenė. Profesinė ūkio bendruomenė yra visos betkurios ūkio šakos organiška bendruomenė, apimanti ir darbą ir kapitalą. Klasės yra socialinio bei ūkinio gyvenimo faktas. Ir jeigu klasių negalima panaikinti, tai galima ir reikalinga jas derinti.

Vienas iš profesinės ūkio bendruomenės uždavinių — išveisti iš ūkio santykių klasių kovą ir ugdyti klasių bendradarbiavimą bei solidarumą, kuriant visų klasių bendrą ūkinę gerovę.

(b) *Profesinės ūkio bendruomenės organizacija.* Profesinei ūkio bendruomenei organizacinį pavidalą turi suteikti socialinės ūkio savivaldybės organizacija.

Duoti profesinei ūkio bendruomenei ne tik sveiką pozityvų turinį, bet ir tinkamą organizacinę išraišką yra vienas iš pagrindinių socialinės demokratijos uždavinių.

Profesinis susiorganizavimas lig šiol ir savo turiniu ir savo pavidalu buvo daugiau darbo ir kapitalo kovos išraiška, užuot buvęs jų sandoros pagrindu. Šių ydų nebuvo išvengusios ir tos mūsų socialinės ūkio savivaldybės užuomazgos, kurių prekybos, pramonės, amatų rūmų, žemės ūkio rūmų, darbo rūmų pavidalu turėjome laisvojoje Lietuvoje. Ateities Lietuva socialinės ūkio savivaldybės organizaciją turi grįsti darbo ir kapitalo derme, turi ją išplėsti į visas ūkio sritis ir į visus ūkio veiksnius.

Visos ūkio šakos turi turėti savo profesinės ūkio bendruomenės savivaldybinę organizaciją. Socialinės ir ūkio savivaldybės organus turi sudaryti atitinkamos ūkio šakos darbininkų ir savininkų atstovai. Po lygų jų skaičių demokratiniu būdu periodiškai išsirenka skyrium darbininkai, skyrium savininkai. Renkamuosius kandidatus gali darbininkai pasiūlyti darbdaviams ir darbdaviai — darbininkams.

(c) *Valstybės ūkio taryba.* Atskirų ūkio šakų savivaldybės savo ruožtu sudaro valstybės ūkio tarybą. Valstybės ūkio taryboje atskirų ūkio šakų savivaldybės turi po lygiai atstovų, kurių pusė yra darbininkų, pusė savininkų.

Valstybės ūkio taryba vykdo tuos pačius uždavinius krašto ūkio plotmėje, kuriuos profesinės ūkio bendruomenės plotmėje atlieka atitinkamos ūkio šakos savivaldybė.

Be to, valstybės ūkio taryba būtų kompetentinga paruošti krašto ūkinę programą, laikyti ūkio tyrimo institutą, nustatyti ūkio kryptį, organizuoti profesinį lavinimą. Tarybos žinioje būtų ir socialinis aprūpinimas.

Valstybės ūkio taryba turėtų įstatymų iniciatyvos teisę. Tarp seimo ir ūkio tarybos turi būti glaudus bendradarbiavimas. Seimas turi respektuoti ūkio

tarybą kaip kompetentingą socialinės ir ūkio srities organizmą. Seimas neturi priimti socialinės ir ūkio srities įstatymų, prieš tai neišklausęs dėl jų ūkio tarybos nuomonės ir argumentų.

SOCIALINIS APRŪPINIMAS

Socialinė demokratija nebūtų pilna, jeigu ji apsiribotų tik ūkiu ir jo veikime dalyvaujančiais žmonėmis. Pripažindama, kad darbas yra vienintelis tikras žmogaus apsirūpinimo šaltinis, socialinė demokratija negali išleisti iš akių, kad žmogaus darbingumas, palyginti, yra labai aprėžtas. Žmogaus darbingumą laikinai aprėžia arba ir visai sunaikina amžius, liga, motinystė, invalidumas, nedarbas, nelaimingi atsitikimai, apsigimimas.

Patikrinti žmogui reikalingas sąlygas jo nedarbingumo atvejais yra vienas iš pagrindinių socialinės demokratijos uždavinių.

Pavojus darbingajam prarasti darbingumą ir pavojus nedarbingajam prarasti darbingojo paramą kiekvieną žmogų daro nesaugų dėl savo rytojaus. Pasiturinčiųjų tas nesaugumas taip nekamuoja kaip nepasiturinčius, bet apskritai jis yra visuotinis. Kadangi nedarbingumas yra visuotinis, — jo negali išvengti nei laisvosios profesijos, nei darbininkai, nei darbdaviai, — tai ir socialinis nedarbingųjų aprūpinimas taip pat turi būti visuotinis: jis turi apimti visus krašto gyventojus visais svarbesniaisiais nedarbingumo atvejais. Lordo Beveridge planas šiuo atžvilgiu yra patrauklus ir kelrodiškas.

Laisvoji Lietuva socialinio aprūpinimo srityje tebuvo pradėjusi pirmuosius žingsnius. Mūsų ligonių kasos ligos atvejais aprūpino tik apie 70,000 savo narių ir dar apie antra tiek jų šeimos narių, taigi ne daugiau kaip 5% Lietuvos gyventojų. Mūsų draudimas nelaimingais atsitikimais lietė taip pat ne daugiau kaip 5% gyventojų. 95% laisvosios Lietuvos gyventojų neturėjo socialinio aprūpinimo net ligos ir nelaimingų atsitikimų atvejais. Ogi amžiaus nedarbingumo atvejais socialinį aprūpinimą teturėjo valstybiniai bei savivaldybiniai tarnautojai ir kariai. Kitais nedarbingumo atvejais patikrinto socia-

linio aprūpinimo išviso nebuvo. Jį turėjo pavaduoti caritas.

Ateities Lietuva turi sukurti visuotinį socialinį aprūpinimą nedarbingumo atvejais.

Tai reiškia, kad socialinis aprūpinimas turi būti patikrintas visais svarbesniais nedarbingumo atvejais, — ligos, invalidumo, motinystės, nelaimingų atsitikimų, nedarbo, senatvės, apsigimimo atvejais, — ir visiems Lietuvos gyventojams.

Socialinio aprūpinimo lėšoms sudaryti turi būti socialinis mokestis. Nuo jo turėtų būti atleisti tik labai mažai pajamų gaunantieji nedarbingieji ir studijuojantieji. Socialinio aprūpinimo fondas turėtų būti ūkio tarybos žinioje.

Tik vykdydama visuotinį socialinį aprūpinimą ateities Lietuva galės realiai visais atvejais patikrinti visiems savo gyventojams žmoniško gyvenimo sąlygas ir tuo būdu įvykdyti pagrindinį socialinės demokratijos siekimą.

LIETUVIS LIETUVIU VISUR IR VISADA

Kad ir kaip jaukią ir klestinčios gerovės ateities Lietuvą atstatytume, vistiek tam tikra mūsų tautos dalis pasiliks už Lietuvos sienų, tam tikra tautos prieauglio dalis visada bus pasklidus pasaulyje. Ir tai nėra blogas reiškinys. Tautinės salos svetimuose kraštuose savajai tautai gali ir labai reikšmingą vaidmenį suvaidinti. Mūsų išeivijos vaidmuo tiek nepriklausomą Lietuvą atstatant, tiek šių dienų Lietuvos laisvinimo kovoje, tiek tremtinių gelbėjimo veikloje buvo ir yra labai didelės reikšmės.

Bet kad ir Lietuvą palikęs ir ne Lietuvoje gimęs lietuvis lietuviu išliktų visur ir visada, kad tautinės salos savo misiją tėvų kraštui galėtų sėkmingai vykdyti, išeivija privalo dviejų sąlygų:

(a) savo gyvenamojo krašto pakantos ir atdairos įvairių tautinių grupių tautiniam reiškimuisi;

(b) nuolatinio organizuoto tarpusavinio bendravimo su savais tautiečiais gyvenamajame krašte ir su pačiu tėvų kraštu.

Jau I-ojo Pasaulinio karo eigoje Amerikos prezidentas Wilsonas, redaguodamas būsimosios Tautų Sąjungos statuto projektą, buvo įsakmiai pažymėjęs principus tautinių mažumų teisėms apsaugoti. Nors nevisi tie prezidento Wilsono principai Versalio sistemoje buvo priimti ir vykdomi, visdėlto eilė valstybių (Albanija, Austrija, Bulgarija, Čekoslovakija, Estija, Graikija, Irakas, Jugoslavija, Latvija, Lenkija, Lietuva, Rumunija, Suomija, Turkija ir Vengrija) buvo pasirašiusios tautinių mažumų teisių apsaugos deklaracijas. Šios deklaracijos garantavo:

(a) pilietybės pasirinkimo laisvę optacijos atveju;

(b) visišką politinių, teismo ir verslo teisių lygybę;

(c) gimtosios kalbos vartojimo laisvę savybėje, o atskirais atvejais ir viešosiose institucijose;

(d) viešąją pradžios mokyklą gimtąja kalba, jei susidaro atitinkamas kiekis mokinių;

(e) laisvę steigti savas tautines švietimo, religijos ir šalpos įstaigas;

(f) teisę į proporcingą viešosios socialinės paramos dalį savo tautinėms švietimo, religijos bei šalpos įstaigoms.

Po II-ojo Pasaulinio karo specialūs tautinių mažumų teisių apsaugos nuostatai nebuvo atnaujinti. Tačiau Jungtinėms Tautoms 1948 m. gruodžio 10 d. paskelbus Visuotinę Žmogaus Teisių Deklaraciją, yra visiems žmonėms garantuotos pagrindinės asmens teisės ir laisvės, ir kiekvienas kraštas yra įpareigotas gerbti savo gyventojų prigimtąją teisę laisvai išpažinti ir ugdyti savo tautybę ir ją perduoti ateities kartoms. Taigi betkuriame, o juo labiau demokratiniame krašte įsikūręs lietuvis išeivis šiandieną nėra ir negali būti prievartaujamas nutraukti savo tautinį ryšį su savąja tautine bendruomene, su savąja tauta. Kiekvienas išeivis turi Visuotinės Žmogaus Teisių Deklaracijos garantuotą savo tautinio reiškimosi teisę.

Faktiškai ir šiandieną ir ateityje išeivijos tautinei sąmonei ir tautiniam reiškimuisi pavojai glūdi ir glūdės ne tiek išorėje, tai yra ne tiek gyvenamojo krašto politikos metoduose, kiek pačioje išeivijoje, jos pačios nusiteikimuose ir ryžte. Todėl *ugdyti tautinius išeivijos nusiteikimus ir palaikyti jos tautinio reiškimosi ryžtą yra pirmoji ir pagrindinė sąlyga išeivijos tautinei sąmonei, tautiniams papročiams bei tradicijoms išsilaikyti ir pačiai išeivijai išlikti ištikimai savo tėvų ir protėvių žemei.*

METROPOLIJOS PAREIGOS IŠEIVIJAI

Net ir didžiosios tautos yra gyvai susirūpinusios išlaikyti savosios išeivijos tautinę gyvybę ir tam nesigaili nei materialinės, nei moralinės paramos. Juo labiau savosios išeivijos tautine gyvybe privalome susirūpinti mes, maža tauta. Juk apie trečdalis visos mūsų tautos esąs už Lietuvos sienų įsikūręs. Nepriklausomoji Lietuva mūsų tautinių salų lietuvybei išlaikyti maža yra dariusi pastangų. O nepriklausoma Lietuvos valstybė yra tautinės kultūros ug-

dymo ir išlikimo būtinoji sąlyga ne tik tautos kamienui krašte, bet ir išeivijai.

Vykdydama savo pareigas išeivijai, ateities Lietuva pirmiausia turės susirūpinti, kad lietuvių išeivija kurtųsi galimai didesniais kompaktiniais židiniais. Didžiuosiuose miestuose tam reikalui turi būti iš anksto nužiūrėti rajonai (pvz. kaip Marquette Park Chicagoje, Ozone Park New Yorke ir tt.), ir juose telkiama galimai visa vietinė mūsų išeivijos kolonija. Tik tokiuose židiniuose susidarys įmanomos sąlygos tautiečiams tarp savęs bendrauti, lietuviškajai mokyklai, lietuviškosioms pamaldoms, lietuviškosioms pramogoms, lietuviškų draugijų veiklai. Tokį kūrimąsi išeivija gali vykdyti tik su metropolijos parama. Savo ruožtu pati išeivija tokių kompaktinių židinių sudarymą taip pat turi visomis savo išgalėmis paremti.

Toliau, pačioje Lietuvoje reikalingas įsteigti užsienio lietuvių institutas, kuris studijuotų ir sektų mūsų išeivijos įsikūrimo ir gyvenimo sąlygas, organizuotų išeivijos iš nepatogių sąlygų persikėlimą į patogesnes, taip pat išeivijos ryšius su Lietuva, rūpintųsi grįžusiųjų į tėvynę išeivių įkurdinimu ir laikinai apsilankiusiųjų svetingu priėmimu. Kiekvienas į Lietuvą atvykęs išeivis įgyja visas Lietuvos piliečio teises. Grįžtantieji ar tik laikinai atvykstantieji į Lietuvą užsienių lietuviai turi būti laisvi nuo vizų ir muitų mokesčių, taip pat nuo betkurių kitų svetimšaliams taikomų prievolių.

Visų Lietuvos mokyklų mokslas užsienių lietuvių vaikams turi būti nemokamas. O kaikurios specialinės mūsų mokyklos, pvz. prekybos institutas, turėtų būti atsteigtas kurioje didžiojoje išeivijos kolonijoje. Jo išlaikymo pabrangimą keleriopai atlygintų mūsų išeivijos tautinis indėlis.

Visų lietuvių vienuolynų naujokynai turėtų būti tik Lietuvoje.

Tautinė šeima yra tautos gyvybei pagrindas. Ypatingai remtina ir skatintina užsienių lietuvių santuoka su Lietuvos lietuviais.

Pati mūsų išeivija savo tautinei gyvybei išlaikyti pirmuoju savo uždaviniu turi laikyti sudarymą vieningos, tautiniu lietuvių solidarumu pagrįstos, —

visi lietuviai yra lygūs tos pačios tautos vaikai, tarp savęs broliai, — visuotinės, visus užsienių lietuvius apimančios, materialiai pajėgios išeivijos organizacijos, — pasaulio lietuvių bendruomenės organizacijos. Juo labiau PLB or-ja reikalinga šiandieną, kai augščiausioji mūsų tautinės bendruomenės organizacija — nepriklausoma Lietuvos valstybė — mūsų išeivijai su sava materialine ir moraline parama negali ateiti pagalbon ir negalės ateiti, iki nebus išlaisvinta.

Mūsų išeivija yra įpareigota, nelaukiant, iki Lietuva bus išlaisvinta, galimybių ribose vykdyti tai, kas, Lietuvą išlaisvinus, normaliai galės atitekti jos rūpesčių sričiai, tačiau kas tautinei išeivijos gyvybei palaikyti yra būtina jau šiandieną atlikti.

PER TAUTINĮ SUVERENUMĄ Į TARPTAUTINĮ

Žmonijos istorijoje yra pastebimi du iš paviršiaus žiūrint nesuderinami, tačiau iš esmės vienas su antru organiškai susiję vyksmai: (a) vis naujų tautų iškilimas į nepriklausomų tautų bendruomenę, (b) vis didesnis nepriklausomų valstybių linkimas tarp savęs jungtis.

Nei senovėje, nei viduriniais amžiais valstybių sienos nesutapo su tautų sienomis. Dažna valstybė aprėpė keletą tautų. Nereta tauta buvo išskaidyta kelių valstybių sienose. Naujaisiais laikais tautos vis labiau ir labiau įsisąmonino, kad jos yra organiškai nedalomos ir kad valstybė tėra augščiausioji tautos organizacija, tėra forma apreikšti tautos dvasiai, kalbai, papročiams, meno bei literatūros tautinei kūrybai. Naujieji laikai iškėlė ir išryškino tautos ir valstybės vidinį ryšį. Tautinė bendruomenė organiškai siekia apsireikšti tautine nepriklausoma organizacija. Tobula tautinė organizacija ir yra ne kas kita, kaip v a l s t y b ė, kuri suteikia tautai ne tik regimą organizaciją, bet ir priemonių s u v e r e n u m u i vykdyti. Tautos sąmonei atbudus, savos valstybės reikalas tautai darosi vis labiau ir labiau jaučiamas.

TAUTA BE VALSTYBĖS NĖRA ATBAIGTA

Tautos suverenumo idėjos iškilimas ir įsitvirtinimas teisėje nuosekli nelygstamo žmogaus

asmens vertingumo sampratos išvada. Pripažįstant asmens nelygstamą dorinį vertingumą, jo laisvę ir apsisprendimą, negalima nepripažinti nepriklausomybės ir tautinei individualybei, nes asmuo ir tauta yra neatskiriami ta prasme, kad kiekvienas žmogus yra ne tik bendrosios "žmonių rūšies" narys, bet ir savosios tautybės apspręstas asmuo. Žmogaus tautinė priklausomybė savaime sutelkia žmones į vieną tautinę bendruomenę, kuri organiškai siekia savo nepriklausomybės, praktiškai įmanomos tik sukūrus savo valstybę.

Tautinė valstybė yra savaimingas žmogaus asmens išsivystymas į tautinio suverenumo organizaciją.

Todėl kiekviena tauta turi teisę sukurti savą valstybę. Ir turbūt nebetoli ta diena, kai visos tautos bus išsivadavusios iš svetimųjų globos ir tvarkysis savarankiškai.

Savu ruožtu yra pastebimas nepriklausomų valstybių aiškus linkimas tarp savęs jungtis. Jau Dostojevskis vaizdžiai šį linkimą parodė savoje "Didžiojo Inkvizitoriaus" legendoje:

— Žmonija savo visumoje visados siekė būtinos pasaulinės vienybės. Daug istorijoje buvo didelių tautų, tačiau juo augščiau šios tautos stovėjo, juo jos buvo nelaimingesnės, nes juo labiau jos pažino ir jautė visuotinio žmonijos apsijungimo būtinybę. Didieji nukariautojai, Timūrai ir Džingischanai, nuūžė per žemę lyg didžiulės audros, mėgindamos palenkti pasaulį. Ir jie išreiškė, kad ir nesąmoningai, tą patį stiprų žmonijos visuotinės vienybės ilgesį.

Ir juo arčiau einame prie mūsų laikų, juo šis linkimas darosi didesnis bei aiškesnis. Šiandien antvalstybinė organizacija stovi prieš mus nebe kaip keista idėja ar kaip nepasiekiama utopija, bet jau kaip pakankamai sąmoningas ir būtinas tikslas.

VALSTYBIŲ JUNGIMOSI PAGRINDAI

Reikalas valstybėms jungtis kyla iš to paties pagrindo, iš kurio kilo valstybės reikalas: iš tautinės valstybės nepajėgumo patenkinti visus žmogaus reikalus. Juo kultūra kyla,

juo žmogaus reikalus tenkinti darosi painiau ir sunkiau. Ilgus šimtus metų žmogui užteko valstybės, kad ji aprūpintų jo reikalus. Tačiau šiandieninis kultūros išsivystymo laipsnis pačią vieną valstybę jau daro nebepajėgią visiems žmogaus reikalams tenkinti. Šiandien kultūra apima visą pasaulį. Ji pralaužė atskirų tautų bei valstybių sienas ir tapo visuotine. Žmogaus reikalai pasidarė visuotiniai. Šiandieninį žmogų gali būti aprūpintas tik antvalstybinės organizacijos. Pats kultūros pažangos vyksmas stumia atskiras valstybes į antvalstybinę organizaciją.

Valstybių jungimasis į antvalstybę yra neišvengiama dabartinio kultūros laipsnio apraiška.

Kaip šeimai nebepajėgiant patenkinti išaugusių žmogaus reikalų atsirado valstybė, taip šiandieną tautinei valstybei nebepajėgiant žmogaus reikalų patenkinti turi atsirasti antvalstybė. Tačiau kaip šeima valstybėje neišnyko, taip tauta negali išnykti antvalstybėje. Tas pats principas, kuris apsprendžia šeimos ir valstybės santykius, turi taip pat apspręsti ir tautinės valstybės santykius su antvalstybe. Antvalstybė tegali imtis to, ko nebepajėgia tautinė valstybė.

Tautų bendruomenė turi remtis savarankiškų tautinių bendruomenių buvimu.

Betkuris tautinio prado niveliavimas yra pačios tautų bendruomenės silpninimas. Tautų bendruomenė gali būti stipri tik tada, kai atskiros tautinės bendruomenės bus stiprios savąja individualybe ir iš jos kylančia kultūra. Tautinės bendruomenės stiprumas yra tautų bendruomenės stiprumo laidas. Vidinei gyvenimo sandorai kurti yra būtini išsivystę ir pilnateisiai vienetai, kurie būtų jungiami augštesnio prado, tačiau jungties, o ne sunaikinimo prasme. Tautos gali sukurti tautų vienybę tik tada, kai jos pačios bus subrendusios. Tik sąmoningas ir veikius savos tautos patriotas gali būti geras ir naudingas tautų bendruomenės narys.

Kad antvalstybė galėtų atlikti jai tenkančius uždavinius, ji privalo saistomojo autoriteto ir priverčiamosios jėgos.

Be šių dviejų dalykų antvalstybė tebūtų moralinio pobūdžio ir jos patvarkymai atskirų valstybių galėtų būti lengvai laužomi. Antvalstybė negali būti paveiki savo žygiais, kol tautinės valstybės pasilaikys sau visišką savo suverenumą ir tvarkysis kartais net autarkiškai, nepaisydamos bendrųjų visų tautų reikalų.

Tam tikros dalies tautos suverenumo perleidimas tautų bendruomenei yra būtina antvalstybės paveikumo sąlyga.

Tačiau dalies tautos suverenumo perleidimas tautų bendruomenei dar nereiškia tautinės individualybės ir iš jos kylančios tautinės kultūros išsižadėjimo. Tautinio savaimingumo išsižadėti tauta negali. Tauta gali atsisakyti dalies savo suverenumo, kad tuo būdu jos buvimas tautų bendruomenėje būtų suderintas su bendrąja žmonijos gerove, kurioje ji pati dalyvauja.

TAUTŲ BENDRUOMENĖS SANTVARKOS PRINCIPAI

Kaip tautinė valstybė, taip ir antvalstybinė organizacija tegali būti demokratinė. Kaip tautinė valstybė yra pagrįsta asmens pirmenybės principu, taip antvalstybinė organizacija turi būti pagrįsta tautinės individualybės pirmumo principu. Kaip demokratinėje valstybėje asmens pirmenybės principu pagrįsta politinė, ūkinė bei kultūrinė valstybės gyvenimo sritis, taip ir demokratinėje antvalstybėje tautinės individualybės pirmumo principu turi būti grindžiama tautų bendruomenės politinė, ūkinė ir kultūrinė santvarka. Be demokratinių principų vykdymo antvalstybinė organizacija veikiai išvirstų į totalistinę. O antvalstybinis totalizmas būtų, nepalyginti, baisesnis už atskiros valstybės totalizmą. Kaip tautinėje valstybėje demokratija yra būtina žmogaus asmeniui išsiskleisti, taip juo labiau demokratija būtina antvalstybėje, kad tauta savo savaimingumą galėtų išskleisti. Pagarba tautiniam savaimingumui, lygus visų tautų vertinimas, bendrųjų klausimų sprendimas demokratiniu būdu yra pagrindiniai antvalstybės santvarkos principai.

Bet kaip tautinėje valstybėje, taip ir antvalstybėje esama dalykų, kurių jokia dauguma ne-

gali pakeisti. Tai yra nenusavinamos tautų teisės. Jokia tautų dauguma negali šių teisių vienai kuriai tautai atimti.

Demokratiniai principai antvalstybėje turi būti taikomi visoms gyvenimo sritims — politinei, ūkinei bei kultūrinei.

Politinėje srityje antvalstybė turi saugoti antvalstybinių įstatymų vykdymą, atstatyti pažeistą teisę ir bausti kaltuosius. Tik antvalstybinio teismo sprendimu gali būti vartojama antvalstybinė prievarta.

Socialinėje srityje antvalstybė turi atskleisti visoms tautoms kelią į gamtinių žaliavų šaltinius. Socialinis teisingumas reikalauja, kad gamtoje esančios gėrybės būtų lygiai prieinamos visoms tautoms pagal jų gyventojų kiekį ir ūkio reikalus. Yra antvalstybinis nusikaltimas, kai viena valstybė naikinte naikina ūkinių gėrybių perteklių, kai tuo pat metu kitose kaikuriose valstybėse žmonės turi mirti badu. Antvalstybė turi pergalėti šį liūdną tautinės valstybės savanaudiškumo principą, kuris šiandieną tebeapsprendžia ūkinius tautų santykius. Vietoje šio principo antvalstybė turi praktikuoti visuotinio tautų solidarumo principą. Antvalstybėje socialinė demokratija yra tiek pat būtina, kaip ir valstybėje.

Kultūrinėje srityje antvalstybė turi laiduoti kiekvienai tautai kultūrinės kūrybos, jos pobūdžio ir jos santvarkos laisvę pagal kiekvienos tautos apsisprendimą, paremtą tautiniu charakteriu, tradicijomis ir pažiūromis.

Tautinė kultūra turi būti nepriklausoma antvalstybinių organų.

Be abejojimo, antvalstybė gali atskiroms tautoms statyti tam tikrų reikalavimų ir kultūros srityje, pirmiausia visuotinio švietimo srityje. Tačiau antvalstybė negali p o z i t y v i a i nustatyti atskiroms tautoms kultūrinės kūrybos turinio, krypties, formų ir organizacijos. Šie dalykai yra nenusavinama kiekvienos tautos kompetencija. Tik demokratinė kultūros santvarka antvalstybėje gali apsaugoti tautas nuo kultūrinio totalizmo.

VALSTYBIŲ JUNGIMOSI KELIAS

Kaip atskiro žmogaus kelias iki valstybės organizacijos yra ėjęs per žemesnio laipsnio ben-

druomenės organizacijas — šeimos, giminės, genties, — taip ir tautinės valstybės kelias iki visuotinės antvalstybinės organizacijos natūraliai turi eiti per žemesnio laipsnio antvalstybines organizacijas. Natūraliai į pasaulinę antvalstybę tenka eiti palaipsniui, per rajonines, regionines, kontinentines antvalstybines organizacijas.

Savaime suprantama, *išlaisvintajai Lietuvai pirmojo laipsnio natūrali antvalstybinė organizacija yra JUNGTINĖS BALTIJOS VALSTYBĖS.*

VALSTYBĖ IR VALDŽIA

VALDŽIOS DEMOKRATINĖ SĄRANGA

Valstybės demokratinėje santvarkoje augščiausioji valdžia priklauso tautai. Šita valdžios kilmės demokratinė idėja mūsų laikais jau yra taip įsišaknijusi žmonių sąmonėje, kad netgi totalistiniai režimai nedrįsta jos visai paneigti. Ir totalistinės valstybės konstitucijoje galime užtikti, kad valstybės "suveremums priklauso tautai". Bet tatai tik rodo, kad vienos tik konstitucinės deklaracijos apie valstybės augščiausios valdž os priklausomybę tautai dar neužtenka valstybės demokratinei santvarkai sukurti.

Kad tauta savo augščiausiąją valdžią galėtų praktiškai vykdyti, ji privalo tam tinkamų priemonių, ji privalo valdžios demokratinės sąrangos.

Pati tauta betarpiškai savo augščiausiosios valdžios vykdyti negali. Tam ji privalo tarpinių organų. Kadangi valdžia yra trirankė: viena ranka kuria teisės nuostatus (įstatymus leidžiamoji valdžia), antrąja juos vykdo (vykdomoji valdžia), o trečiąja atstato sulaužytą teisę ir baudžia kaltuosius (teismo valdžia), tai ir valdžios organai yra trejopi: įstatymams leisti, valstybės biudžetui nustatyti, kitoms tautos atstovybės pareigoms bei darbams yra seimas; įstatymams vykdyti ir kitiems valdymo veiksmams atlikti yra vyriausybė (prezidentas, ministerijos); o pažeistai teisei atstatyti, kaltiesiems bausti yra teismas.

Totalizmas skelbia, kad "valstybės valdžia yra vienatija ir nedaloma". Tokio nusistatymo praktines išdavas esame matę nacionalsocialistinėje Vokietijoje, jos tebėra akivaizdžios Sovietų Rusijoje. Totalistinė valstybės valdžios vienatija reiškia, kad valdančioji niekingų žmonių bendrija su vienodu cinizmu gali piktnaudžiauti tiek įstatymų leidžiamą, tiek vykdo-

mąją, tiek ir teismo valdžią. Musolinio, Hitlerio praktikuota ir bolševikų tebepraktikuojama valdžios vienatijos sistema yra ne kas kita, kaip žmonių giminės istorijoje dar nebūto žiaurumo tironija.

Demokratinė valstybės santvarka reikalauja, kad į trilypį valdžios funkcijų pobūdį būtų atsižvelgta valstybės institucijų sąrangoje. Valdžios demokratinė sąranga tik tada gali sklandžiai veikti, kai nei įstatymų leidžiamoji valdžia neviešpatauja vykdomajai, nei, atvirkščiai, vykdomoji valdžia savo galia neviešpatauja nei seimui, nei teismui. Nei seimas, nei vyriausybė, nei teismas skyrium savo galia neturi prasikišti iš kitų dviejų. Valdžios demokratinė sąranga tik tada bus įgalinta sklandžiai funkcijuoti ir valstybė bus apsaugota nuo vienašališko valdžios susitelkimo arba seimo arba vyriausybės rankose, kai seimo, vyriausybės ir teismo sąveika bus pagrįsta jų kompetencijos tam tikra pusiausvyra. Kitaip sakant, ateities

Lietuvos demokratinė valdžios sąranga, atsirėmusi į trilypį valdžios funkcijų pobūdį, turi įgalinti mūsų tautą jai priklausantį suverenumą reikšti tuo būdu, kuris patikrintų ne tik asmens demokratinių teisių vykdymą, bet ir seimo orumą, vyriausybės pastovumą bei darbingumą, teismo kompetentingumą, bei nepriklausomybę, o jų visų darnią pusiausvyrišką sąveiką.

SEIMAS, VYRIAUSYBĖ, TEISMAS

Seimo tiesioginis uždavinys — leisti įstatymus, nustatyti valstybės pajamų bei išlaidų sąmatą, tvirtinti sąmatos vykdymo apyskaitą, kontroliuoti vyriausybės darbus. Jeigu pirmieji seimo galios dalykai beveik visų vienaip suprantami ir vykdomi, tai dėl pastarojo — seimo kontrolės vyriausybei — yra įvairių nuomonių ir įvairios praktikos.

Demokratinėje Lietuvoje seimas vyriausybę kontroliavo tuo būdu, kad kiekvienas naujas ministeris pirmininkas turėjo prisistatyti seimui su savo ministerių kabinetu, paskaityti seimui savo ministerių kabineto deklaraciją ir prašyti seimą pasitikėjimo. Tai buvo pradinis

pasitikėjimas. Seimo aštuoni atstovai galėjo kiekvienu metu įteikti ministeriui pirmininkui ar kuriam kitam ministeriui interpeliaciją. Jei seimas interpeliaciją priimtų, tai dėl jos, išklausęs vyriausybės pasiaiškinimo, turėjo tarti vyriausybei pasitikėjimą. Tai tiesioginis pasitikėjimo ar nepasitikėjimo reiškimas. Netiesiogiai seimas galėjo pareikšti vyriausybei nepasitikėjimą, kiekvieną vyriausybės sumanymą svarstydamas ir jį atmesdamas.

Taigi demokratinėje Lietuvoje vykdomoji valdžia buvo labai seimo priklausoma. Seimo ir vyriausybės kompetencijose nebuvo pusiausvyros. Teisybė, prezidentas, susitaręs su ministeriu pirmininku, galėjo seimą paleisti. 1923 m. tatai ir buvo padaryta, kai seimas pareiškė E. Galvanausko vadovautai vyriausybei nepasitikėjimą. Bet kadangi ir pats prezidentas buvo to paties seimo išrinktas, be to, seimą paleidęs, naujojo seimo turėjo būti perrenkamas, tai šitokia prezidento priklausomybė nuo seimo vykdomosios valdžios ir įstatymų leidžiamosios valdžios galių sąveiką vienašališkai lenkė seimo naudai.

Teismo galia buvo aprėžta tik civiline ir baudžiamąja sritimi. Įstatymų konstitucingumas, taip pat administracijos aktų teisėtumas teismo kompetencijai nepriklausė. Todėl teismo vaidmuo valdžios galių sąveikoje buvo minimalus.

Kol seimas savo galiai vykdyti turėjo pastovią krikščioniškųjų partijų koalicijos daugumą, tol vyraujanti seimo galia pakenčiamai funkcijavo. Bet kai trečiojo seimo sudėtis tos vyraujančios seimo galios vykdymą, kad ir laikinai, padarė priklausomą nuo Lietuvai neb-jalių elementų, valstybės viduje susidarė tokia social'nių jėgų įtampa, kuri į sąmokslą prieš jauną Lietuvos demokratinę santvarką pastūmėjo nemaža net tikrų demokratų. 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo šaknys glūdėjo iš dalies vienašališkai vyraujančioje seimo galioje.

Ateities Lietuvos demokratinė santvarka šitokio valdžios galių vienašališkumo turi išvengti. Valdžios galių sąveika turi remtis jų pusiausvyra. Tam yra beveik lygiai gerų įvairių kelių.

Galima įvesti greta seimo dar senatą, sudaromą ūkio ir kultūros savivaldybių pagrindu. Senatas atsvertų seimo galios vienašališkumą.

Galima sustiprinti vykdomosios valdžios nepriklausomybę nuo seimo, prezidentą renkant pačiai tautai, prezidentui pasirenkant ministerius, kuriuos seimas tvirtintų, bet kurie būtų politiškai atsakingi tik prezidentui. Seimas ministeriams nepasitikėjimą galėtų reikšti tik netiesiogiai, nustatydamas sąmatą.

Galima seimo ir vyriausybės galių pusiausvyrą išlaikyti ir tuo būdu, kad prezidentas būtų renkamas pačios tautos arba iš seimo ir vietos, veikmens bei kultūros savivaldybių atstovų sudaryto ypatingojo susirinkimo, kad prezidentas seimui pasiūlytų kandidatą į ministerius pirmininkus, nors seimas galėtų ministerį pirmininką ir iš savo kandidatų parinkti, bet kad ministeris pirmininkas kitus ministerius pats pasirinktų ir juos tvirtintų tik prezidentas ir kad seimas ministeriui pirmininkui nepasitikėjimą pareikšti galėtų tik tuo būdu, kad absoliutine visų seimo balsų dauguma išrinktų naują ministerį pirmininką. Savaime suprantama, kad tokį seimą, kuris ministeriui pirmininkui išrinkti negalėtų sudaryti absoliutinės visų seimo balsų daugumos, prezidentas turėtų turėti teisę paleisti.

Kurį seimo ir vyriausybės galių pusiausvyriškai sąveikai išlaikyti augščiau pažymėtą kelią turėtų pasirinkti ateities Lietuva, šiandieną dar peranksti galutinai spręsti. Aišku, kad vieną kurį jų turės pasirinkti, norėdama, kad demokratinė sąranga sklandžiai funkcijuotų.

Savaime suprantama, valdžios galių pusiausvyrai išlaikyti turės reikšmės ir teismo kompetencijos išplėtimas administracijos veiksmų teisėtumui ir seimo priimtų įstatymų konstitucingumui.

Savo ruožtu, kad teismas, vykdydamas teisingumą, būtų visiems lygiai objektyvus ir teisingas, jis turi būti ne tik kompetentingas, bet ir nepriklausomas, t. y. palenktas tik įstatymui ir teisėjų sąžinei. Todėl teisėtai tapusį teisėju prieš jo valią iš pareigų atleisti, perkelti į kitas pareigas arba toms pačioms pareigoms į kitą vietą, paleisti į pensiją turi būti ga-

lima tik įstatymo nustatytais pagrindais ir tvarka ir tik pagal atitinkamo teismo sprendimą.

Turint galvoje, kad augščiausiojo teismo įstatymus aiškinamieji nutarimai turi kaip ir įstatyminės reikšmės ir kad aiškinamieji įstatymų konstitucingumą nutarimai saistys ir įstatymų leidžiamąją ir vykdomąją valdžią, bus tikslinga, kad augščiausiojo teismo teisėjus parinktų prezidentas ir tvirtintų seimas.

POLITINIS SUSIGRUPAVIMAS

Žmonių politinių nusistatymų įvairumas reikalauja, kad demokratinė valstybė patikrintų asmeniui (1) teisę turėti savo nuomonę dėl valstybės demokratinių institucijų sąrangos, dėl valstybės uždavinių ir jų vykdymo būdų, ir (2) įgalintų asmenį tą savo nuomonę viešai reikšti ir teisėtu demokratiniu būdu vykdyti.

Savaime suprantama, kad vienodų politinių nusistatymų žmonės sudaro politines grupes. Politinės partijos yra valstybės demokratinės sąrangos integrali dalis. Kur iš valstybės gyvenimo politinės partijos išjungiamos, ten tuo pačiu iš valstybės gyvenimo išjungiama ir politinė laisvė. Antra vertus, kai tautos politinis susigrupavimas labai gausus ir susmulkėjęs, yra didelio pavojaus pačiai demokratinei santvarkai, yra didelio pavojaus bendrajai gerovei būti palenktai grupiniam, o kartais net tik asmeniniam interesui.

Lietuvos paskutiniame demokratiniame seime buvo atstovaujama ne mažiau kaip dešimt politinių sambūrių: krikščionių darbininkų (Darbo Federacijos) (5), krikščionių demokratų (15), Klaipėdos krašto vokiečių partijų bloko (Landwirtschaftspartei ir Volkspartei) (5), Lietuvos lenkų (3), socialdemokratų (15), tautininkų (3), ūkininkų liberalų (Ūkininkų Partijos) (2), ūkininkų krikščionių (Ūkininkų Sąjungos) (10), valstiečių liaudininkų (kairiųjų liberalų) (22), žydų partijų bloko (5).

Jau pats vienas politinių sambūrių gausumas rodo, kad buvęs demokratinėje Lietuvoje politinis susigrupavimas buvo ydingas. Mūsų siekimas, kad *atei-*

ties Lietuva būtų įgalinta išsiversti su juo mažesniu kiekiu politinių partijų.

Bet demokratinės Lietuvos politinis susigrupavimas nebuvo laimingas ir savo pagridų pobūdžiu. Jei žydų, lenkų, vokiečių politinės grupės buvo grynai tautinio pobūdžio, tai lietuvių politinio susigrupavimo pagrindas buvo pirmiausia pasaulėžiūrinio pobūdžio. *Lietuvos politinės partijos buvo kilusios ne iš tautos politinių, socialinių ar ūkinių skirtybių, bet iš pasaulėžiūrinių.* Pagrindinis mūsų politinių partijų veido bruožas buvo pasaulėžiūrinio pobūdžio. Šitokis politinis susigrupavimas Lietuvos demokratinei santvarkai nebuvo laimingas. Mūsų politinės partijos seimą ir jo rinkimus buvo pavertusios ne tiek politinių ir ūkinių programų, kiek pasaulėžiūrinių principų rungtynių lauku. Tokiomis sąlygomis negalėjo tarpti nei demokratinė dvasia, nei demokratinės tradicijos. Ir Lietuvos demokratinės santvarkos sužlugdymas galėjo taip lengvai įvykti tik dėl to, kad nebuvo subrandinta ir išugdyta tautos demokratinė sąmonė. O tam kliudė žymia dalimi ano meto mūsų politinio susigrupavimo pobūdis.

Tačiau, jeigu mes norime ateities Lietuvoje tikrai demokratinės santvarkos, mes turime jau dabar ugdyti mūsų politinio susigrupavimo reformos mintį. Mes turime politinį susigrupavimą pirmiausia grįsti valstybės politinių, socialinių, ūkinių uždavinių ir jų vykdymo supratimo skirtybėmis. Ugdykime stiprią savo asmens pasaulėžiūrą, bet savųjų pasaulėžiūrų skirtybėmis negrįskime savo politinio susigrupavimo. Jeigu Jungtinėse Valstybėse vienoje partijoje gali išsitekti drauge skirtingų pasaulėžiūrų žmonės, jeigu D. Britanijoje pas darbiečius ar pas konservatorius gali išsitekti drauge skirtingų pasaulėžiūrų žmonės, tai kodėl ateities Lietuvoje politinis susigrupavimas taip pat negalėtų pasekti anglosaksų pavyzdžiu?

Teisybė, amerikoniškasis ar britiškasis politinis susigrupavimas sąlygojami ne tik augštos politinės bei intelektualinės kultūros, bet ir *visų politinių sambūrių vienodo principinio nusiteikimo religijos ir jos institucijų atžvilgiu,* religiją pripažįstant pozityviu veiksniu. Bet

nėra pagrindo netikėti, kad ateities Lietuvos šviesuomenė šiais požiūriais nebūtų priaugusi Jungtinių Valstybių ar D. Britanijos šviesuomenės politinio subrendimo lygio. Mūsų tremties jaunoji karta politiškai bręsdama anglosaksinėje aplinkoje, jau dabar yra pašaukta ugdyti mūsų politinio susigrupavimo reformos mintį.

RINKIMAI

Politinių partijų uždavinys pasiūlyti tautai valstybės politinių uždavinių eilę pagal jų aktualumą bei reikšmingumą, pasiūlyti tų uždavinių sprendimo būdus ir pačius sprendėjus. Iš politinių partijų pasisiūlymų tauta pasirenka tas pažiūras, pagal kurias ji norėtų matyti tvarkomą valstybės gyvenimą. Tautos pasirinkimą nusprendžia dauguma. Tačiau demokratinėje santvarkoje dauguma nėra visagalė. Dauguma nėra kompetentinga spręsti pačių demokratijos principų, nėra kompetentinga nusavinti pagrindinių asmens teisių. Kai dauguma pasikesina į demokratijos principus ar į nenusavinamas asmens teises, ji peržengia savo teisių ribas. Žinomas protestantų teologas prof. R. Niebuhras teisingai įspėja demokratiją "nekapituliuoti prieš daugumos išdidumą". Demokratija turi gintis ir nuo daugumos, kai ši pareigia demokratinius principus, kurie saisto ir pačią daugumą.

Skirtumas tarp daugumos ir mažumos demokratijoje yra relatyvus. Ir daugumos ir mažumos pareigos bei teisės esmėje yra tos pačios. Teisingai yra pastebėjęs S. Šalkauskis, kad "nei dauguma, nei mažuma negali valstybiniame gyvenime nusistatyti ekskliuzyvistiniu būdu, t. y. monopolizuoti valdžios prerogatyvas savo naudai. Demokratinė tvarka kaip tik reikalauja, kad daugumos nauda būtų atseikėta teisėtais mažumos reikalais visuotinio solidarumo dvasioje". ("Židinys", 1926 m. 8-9 nr. 41 psl.).

Ten pat S. Šalkauskis dėl pozicijos santykių su opozicija yra šiaip pasisakęs: "Pozicija privalo realizuoti nepartinį valstybės valdymą, o opozicija net ir savo kritikoje turi dirbti kuriamąjį darbą, nurodydama vyriausybei ne tik jos klaidas, bet ir tai, kaip šitos klaidos turi būti atitaisytos". Tai yra teisingas

praktinės politikos principas, kuris ateities Lietuvoje turi tapti visuotiniu.

Kurią partiją tauta parenka tam tikram laiko tarpui valstybės politikai vairuoti, parodo rinkimai. Rinkimai yra priemonė tautos daugumos valiai pasireikšti. Bet kad rinkimai iš tikrųjų parodytų tautos daugumos nusistatymą, yra reikalingas jų visuotinumas; reikalinga, kad rinkimuose galėtų dalyvauti visi tam tikro amžiaus sulaukę ir teismo nesusiaurintų teisių valstybės piliečiai. Nėra demokratijos ten, kur rinkimų teisę teturi tam tikra piliečių dalis. Vadinamieji cenziniai rinkimai, praktikuoti iš dalies ir Lietuvoje po demokratinės santvarkos panaikinimo, nėra demokratiniai rinkimai.

Kiekvieni demokratiniai rinkimai yra dviejų dalių: aktyviosios ir pasyviosios. Aktyvioji yra pats balsavimas, pasyvioji — balsuojamųjų pasirinkimas, tai yra laisvas kandidatų statymas. Balsavimo laisvę pripažįsta ir net įpareigoja ir totalistinės santvarkos. Už tat pasyvioji rinkimų teisė totalistinėje santvarkoje yra jei ne įsakmiai, tai praktiškai panaikinta. Kandidatų statymas totaliltinėje santvarkoje yra valdančiosios klikos nuožiūrai paliktas. Nėra tad demokratiniai rinkimai, kai rinkimų visuotinumas tetaikomas balsavimui, bet netaikomas kandidatų statymui.

Bet tikram tautos nusistatymui patirti vien rinkimų visuotinumo dar neužtenka. Rinkėjai turi būti apsaugoti nuo teroro ir betkurių nemalonumų dėl savo pareikšto nusistatymo. Todėl rinkimai turi būti visiškai laisvi ir slapti. Demokratija bus žalojama, jei rinkimų metu rinkikai bus gąsdinami arba persekiojami dėl savo pažiūrų. Maža to. Rinkimai turi būti ir lygūs. Niekas negali turėti skirtingos rinkimų teisės dėl savo padėties, lyties ar turto. Nors ir netiesioginiai rinkimai nėra nedemokratiniai, bet tautos valios pareiškimas visada yra tikresnis per tiesioginius rinkimus.

Lietuvoje seimo rinkimai turi būti visuotiniai, tiesioginiai, lygūs, slapti ir laisvi.

Rinkimų periodiškumas yra savaime suprantamas. Bet rinkimai neturi būti perdažni, kad nebūtų griaunamas institucijų pastovumas ir jų darbo našu-

mas. Rinkimai neturi būti ir perreti, kad būtų palaikoma gyvenimo pažanga.

Pasirenkant rinkimų sistemą derėtų sustoti ties balsavimu *už asmenis, bet ne už sąrašus.* Balsavimas už sąrašus yra vis dėlto tam tikras balsuotojo prievartavimas. Balsuotojui atimama teisė iš visų pasiūlytųjų kandidatų laisvai pasirinkti tuos kandidatus, kuriuos jis randa vertus rinkti. Balsavimas sąrašais teikia daugiau laisvės partijų centrams. Balsuodamas už sąrašus, rinkėjas turi pasitikėti partija, nes dažnai visai nepriklauso nuo rinkėjo, kuris iš balsuojamojo sąrašo kandidatų faktiškai pasinaudos mandatu. Demokratinės Lietuvos rinkimuose į seimą visos partijos įžymiuosius savo veikėjus išstatydavo pirmaisiais kandidatais beveik visose rinkimų apygardose. Išstatydavo tam, kad lengviau būtų išrenkami už lyderio nugaros einantieji antraeiliai kandidatai. Lyderiui pasirinkus vienos kurios apygardos mandatą, nuo kitų apygardų įeina užnugariniai kandidatai. Balsuojant už asmenis, tokių reklaminių kandidatų būtų išvengta ir balsuotojas būtų įgalintas balsuoti tik už savo pasirinktus kandidatus. Balsuotojui šitoji galimybė negali būti atsakyta.

VALSTYBĖ IR ŠEIMA

ŠEIMA — TAUTOS IR VALSTYBĖS PAGRINDAS

Šeima yra pirmykštė ir pagrindinė žmonių bendruomenė. Šeima yra ląstelė, iš kurios išaugo ir kuria laikosi tauta ir valstybė. Šeima nėra valstybės funkcija, bet savarankiška bendruomenė, turinti teisių, kurių valstybė nei nusavinti, nei panaikinti negali. Be abejojimo, augštos kultūros gyvenime šeima savo teisių negali įvykdyti vien savomis pastangomis. Jai į pagalbą turi ateiti valstybė. Tačiau šeimai teikiama valstybės pagalba šeimos teisių nesusiaurina, o tik sudaro sąlygų joms vykdyti.

Kurti šeimą, turėti vaikų, juos auklėti ir lavinti yra viena iš pagrindinių ir nenusavinamų asmens teisių.

Kad šeima tikrai būtų "tautos stiprybės bei garbės lopšys", kaip kad Pijus XII yra išsireiškęs ir ko mes visi turėtume norėti, šeima turi būti kuriama ir palaikoma pagal tam tikrus dėsnius. Šie dėsniai eina iš paties santuokos ryšio. Santuokos ryšys, esmėje būdamas meilės ryšys, privalo pastovumo, nes pačioje meilės prigimtyje glūdi amžinumo noras. Laikinė meilė tėra meilės išjuoka. Rišdamas dviejų asmenų gyvenimą, santuokos ryšys turi būti pagrįstas dorovingumu, nes asmuo yra dorinė vertybė. Kitokio pagrindo (naudos ir kt.) santuokos ryšys yra žmogaus pažeminimas. Be to, šis dviejų lyčių ryšys savaime siekia vaisingumo. Taigi

tik pastovi, dorovinga ir vaisinga šeima yra tautos stiprybės ir garbės lopšys. Valstybės pareiga padėti šeimai šias pagrindines savybes ugdyti ir palaikyti.

SANTUOKOS SUDARYMAS

Santuoka priklauso žmogaus įsitikinimų sričiai. Pvz. katalikams santuokos aktas yra sakramentas. Popiežius Leonas XIII santuoką taip nusako: "Kadangi moterystės kūrėjas yra Dievas ir kadangi ji nuo pat pradžios yra tam tikras Dievo Žodžio Įsikūnijimo paveikslas, todėl ji turi savyje kažką švento ir religinio, kas nėra atsitiktinai atsiradę, bet nuo pradžios įgimta; ne iš žmonių gauta, o josios prigimtyje įskiepyta...

Moterystė yra šventa jau pati iš savęs, savo galia ir prigimtimi." ("Arcanum divinae sapientiae" enc. liet. vert. 54—55 psl.). Todėl katalikas negali sutikti, kad santuokos aktas būtų palenktas valstybės galiai.

Savo ruožtu demokratinėje valstybėje asmuo turi teisę pasirinkti savo santuokai tokį būdą, kuris atitiktų jo pasaulėžiūrą ir turėtų teisinės galios. Praktiškai santuokos sudarymo būdas, kuris nekartą sukelia painiavos ir asmeniui ir pačiai valstybei, lengvai sprendžiamas kultūros savivaldybės.

Santuokos aktų sudarymas turi būti pavestas kultūrinę savivaldą turinčioms pasaulėžiūrinėms bendruomenėms. Pasaulėžiūrinei bendruomenei nepriklausančių asmenų santuokos aktų sudarymas pavestinas atitinkamoms valstybės įstaigoms.

Valstybė gali iš savo piliečių reikalauti, kad jai būtų pranešta kiekvienas santuokos aktas, bet ji neturi teisės prievartauti žmogaus sąžinės, versdama visus santuokos aktus daryti pas valstybės valdininkus. Jei žmogus yra įsitikinęs, kad santuoka yra šventas dalykas, jis neturi būti verčiamas santuokos aktą sudaryti ar sudaryto kartoti valstybės įstaigoje, kurią jis laiko tam nekompetentingą. Privaloma valstybinė santuoka yra nusikaltimas sąžinės laisvei. Demokratinėje santvarkoje privaloma valstybinė santuoka neturi rasti vietos.

Yra nuoseklu, kad santuokinės bylos, kiek jos liečia patį santuokos aktą, priklausytų tos pačios kompetencijos įstaigoms, kuriose santuoka buvo sudaryta.

Kam žmogus pagal savo pasaulėžiūrą patikėjo savo santuokos akto sudarymą, tik tas kompetentingai gali spręsti ir tolimesnį santuokos likimą. Todėl bažnytinės santuokos bylas turi spręsti bažnytinės įstaigos, civilinės — atitinkamos valstybės įstaigos.

ŠEIMA VAIKŲ AUKLĖJIMO SPRENDĖJA

Jungtinių Tautų priimtoji Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija skelbia, kad "tėvai turi pirmumo teisę spręsti, koks auklėjimas turi būti teikiamas jų vaikams" (XXVI, 3). Tad valstybė, nenusikalsdama šioms pagrindinėms tėvų teisėms, ne-

gali versti tėvų auklėti savo vaikus taip, kaip tėvai nenori.

Tėvai yra augščiausiasis savo vaikų ugdymo linkmės sprendėjas.

Bet kadangi pati šeima neturi pakankamai priemonių savo vaikams išugdyti, kiek reikalinga augštos kultūros gyvenime, tai ji privalo bendruomenės paramos. Šią paramą natūraliai turi šeimai suteikti augščiausioji tautinės bendruomenės organizacija — valstybė. Valstybės pareiga šeimos ugdomąją vaikų teisę ne tik pagerbti, bet ir parūpinti reikiamų priemonių jai įvykdyti. Valstybės teikiamos šeimai reikalingosios vaikų ugdomosios priemonės turi būti teikiamos tokiu būdu, kad nepažeistų pačių šeimos ugdymo teisių vykdymo. Visai pagrįstai ir teisingai Pijus XI yra pastebėjęs, kad "visokis mokyklų bei auklėjimo monopolis, kuris materialiniu būdu priverčia šeimas naudotis valstybės mokyklomis prieš krikščioniškosios sąžinės reikalavimus arba kad ir prieš tai, kas joms teisėtai geriau patinka, yra neteisingas ir nedoras." (Encikl. "Divini illius Magistri", liet. vert. 324 psp.). Ta pati išvada eina ir iš minėto Visuotinės Žmogaus Teisių Deklaracijos nuostato. Ši išvada demokratinėje ateities Lietuvoje turi būti ne tik konstitucijoje įrašyta, bet ir gyvenime vykdoma.

Mokykla yra šeimos ugdymo pratęsimas. Mokykla pirmiausia veikia tėvų vardu.

Tėvai turi teisę nuspręsti mokyklos auklėjimo kryptį ir jos laikymąsi.

ŠEIMOS PRIEAUGLIS IR JOS PAJAMOS

Kad mūsų tauta galėtų išlaikyti savo gyvybę, išskleisti savo tautinę kūrybą ir savo kultūra bendradarbiauti visuotinei žmonijos pažangai, jai yra būtinas nuolatinis prieauglis. Šeimos vaisingumas turi būti valstybės remiamas ir skatinamas.

Valstybė turi globoti gausias šeimas. Šeimos gausumas žmogui neturi būti ūkinė našta.

Šeimos medžiaginė padėtis negali smukti dėl to, kad šeima susilaukia vaikų. Šeimos prieauglio išlaikymas yra ne vien tėvų, bet ir bendruomenės uždavinys, nes šeimos bendruomenė yra pagrindas ir šaltinis

visoms kitoms žmonių bendruomenėms. Šeimos prieauglio padėtis pirmiausia turi atsispindėti šeimos pajamose.

Moteris pačia savo prigimtimi yra šeimos židinio kūrėja ir jo saugotoja. Jos rankose vaikų auklėjimas. Labai didelė blogybė yra, kai dėl šeimos pajamų stokos motinos verčiamos uždarbiauti. Nuo to kenčia motiniškos pareigos, ypatingai vaikų auklėjimas. Reikia daryti visas pastangas, kad, šeimos motinai ir neuždarbiaujant, šeimos pajamų pakaktų visiems šeimos reikalams patenkinti. Gausėjant šeimai, ir pajamos turi atitinkamai didėti.

Antra vertus, dirbančiojo šeimos tėvo pajamos neturi būti našta jo darbdaviui. Todėl *šeimos pajamas, be dirbančiojo šeimos tėvo tiesioginio uždarbio, turi sudaryti socialinis šeimos priedas.*

Socialiniam šeimos priedui mokėti lėšų turi sukelti socialinio aprūpinimo fondas. Tai vienas pagrindinių šio fondo uždavinių.

Mokesčių sistemoje ir kitose viešosiose prievolėse šeimos reikalai taip pat turi rasti tinkamą atspindį.

MOTINYSTĖS GLOBA IR PAGALBA JAUNAVEDŽIAMS

Motinos namai turi aprūpinti motinas butais ir išlaikymu, jeigu jos dėl motinystės jų negali turėti. Motinos namai ne tik turi prižiūrėti nėščių, gimdyvių ir naujagimių sveikatą, bet taip pat turi organizuoti jaunimo paruošimą šeimos pareigoms.

Daugelis socialinio gyvenimo negerovių savo šaknis turi šeimos pareigų bei uždavinių nesupratime. Jei tad valstybės pareiga rūpintis žmonių profesiniu lavinimu, tai juo labiau valstybė turi sudaryti sąlygų tinkamai jaunimui pasiruošti šeimos pareigoms.

Šeimos gyvenimo trūkumai dažniausiai atsiranda iš to, kad susipainiojęs šių dienų socialinis gyvenimas, — butų, santaupų, pastovaus uždarbio stoka, — neleidžia jaunimui laiku kurti šeimos, verčia jį santuokos sudarymą atidėlioti. Šiuo atžvilgiu turi ateiti jaunavedžiams į pagalbą socialinio aprūpinimo fondas.

NUOSAVAS ŠEIMOS ŽIDINYS

Savas kampelis suteikia šeimai tėviškę, padeda pagrindą,

ant kurio įsitvirtina tautiniai papročiai, prisirišimas prie tėvynės, krašto meilė ir pagarba. Turėti nuosavą židinį yra natūralus žmogaus noras. Savas kampelis sudaro pagrindą pačiai žmogaus asmenybei išsiskleisti, jaunajai kartai auklėti, pagaliau, dvasinei, o iš dalies ir socialinei tautos gerovei tarpti.

Nepriimtina ir nepateisinama yra tokia gyvenamųjų namų statyba, kuri verčia šeimas gyventi susispaudus, be tinkamos erdvės vaikams. Tokie žmonių "skruzdėlynai" yra ne tik juose gyvenančių žmonių, bet ir pačios demokratijos karstai.

Gyvenamųjų namų statyba turi būti apspręsta šeimos židinio.

Šiuo atžvilgiu mūsų idealas yra, kad kiekviena lietuvių šeima turėtų nuosavą žemės sklypą ir namus. Materialiai nepajėgioms darbininkų, tarnautojų, valdininkų šeimoms valstybė turi ateiti į pagalbą ilgamečiu kreditu ir atitinkamu žemės nuosavybės tvarkymu.

GIMIMAS NESIAURINA TEISIŲ

Pavainikių gimimas yra, be abejojimo, ir doroviniu ir socialiniu požiūriu netvarkingas dalykas. Tačiau dėl šios tėvų netvarkos neturi nukęsti pats pavainikis, kuris nieku dėtas. Todėl pavainikio teisės neturi būti siauresnės kaip santuokinių vaikų.

Tėvui prisipažinus arba teismui tėvą nustačius, pavainikis turi turėti lygias su santuokiniais vaikais teises į tėvo pavardę, išlaikymą, palikimą. Suprantama, pavainikio pareigos tėvui taip pat yra tos pačios, kaip kad ir santuokinių vaikų.

VALSTYBĖ IR DEMOKRATIJA

TARNAS AR VIEŠPATS

Valstybė nėra asmens ar šeimos amžininkė. Tik gyvenimui išsišakojus, kai nei atskiras asmuo, nei atskira šeima nebepajėgė patenkinti žmogaus reikalų; kai šeimos susijungė į gimines; kai ūkis virto organizuota medžiokle, sutelktiniu žemės dirbimu arba gyvulių auginimu; kai auklėjimas pralaužė šeimos sienas ir perėjo į gentį,—tik tada iškilo naujos, galingesnės organizacijos reikalas. Tada pradėjo reikštis valstybė. Ji apjungė asmenis, šeimas ir gimines, bet jų nesunaikino. Valstybė neabsorbavo nei šeimos bendruomenės, nei religinės bendruomenės, nei kitų bendruomenių, ir jų pakaitalu netapo. Valstybė visas jas tik sustiprino. Davė joms ir pačiam asmeniui apsaugą. Žodžiu, valstybė atsirado kaip pagalba asmeniui ir kitiems pagrindiniams visuomenės narveliams.

Pirmykštė valstybės paskirtis — padėti asmeniui ir šeiminei, religinei bei kitoms bendruomenėms išsilaikyti bei išsiskleisti.

Žmogus suorganizavo valstybę ne kaip savo gyvenimo tikslą, bet tik kaip vieną iš priemonių savo būčiai tobulinti. Todėl

ne žmogus valstybei, bet valstybė žmogui turi tarnauti.

Bet jeigu valstybė atsirado tik tada, kai asmuo, šeima ar giminė be valstybės nebepajėgė savo uždavinių atlikti, tai natūrali valstybės kompetencija ir turi tenkintis tik tuo, ko nebepajėgia atlikti asmuo, šeima ar kuri kita bendruomenė. Valstybės teisė ir pareiga sudaryti asmeniui ir bendruomenei veikti tinkamų sąlygų, bet ne paglemžti jų uždavinius ir stelbti jų užsimojimus.

Ką nori ir pajėgia atlikti asmuo, to nereikia pavesti bendruomenei; ką nori ir pajėgia atlikti šeiminė, religinė, profesinė bendruomenė, to nereikia pavesti valstybei.

Tai yra privatinės iniciatyvos dėsnis. Jis eina iš pačios valstybinio gyvenimo prigimties. Jis nubrėžia ribas kiekvienai valstybinei kompetencijai.

Totalistinis dėsnis: "Niekas be valstybės, niekas šalia valstybės, viskas valstybėje ir per valstybę", — prieššmogiškas. Jis iškreipia valstybės paskirtį. Pagal jį valstybė, užuot tarnavusi žmogui, turi jam viešpatauti. Totalistinė valstybė jau nebe priemonė žmonių reikalams tenkinti, bet pats žmogaus buvimo tikslas. Ji pasiglemžia visus žmonių gyvenimo uždavinius ir visas gyvenimo sritis. Totalizmas suvalstybina ne tik gyvenimą, bet ir patį žmogų. Demokratija yra totalizmo priešybė. Ji valstybę supranta kaip priemonę asmens tikslams tarnauti.

Valstybės paskirtį pagelbėti asmeniui, šeiminei, kultūrinei, religinei, profesinei bendruomenei išreiškia ir vykdo tiktai demokratinė valstybė.

VERGAS AR SAU ŽMOGUS

Totalizmas žmogaus asmenį kam nors pavergia: tautai ar ideologijai, rasei ar klasei, darbui ar kapitalui. Tuo tarpu demokratijoje asmuo stovi augščiau už visus žemiškojo gyvenimo pradus.

Žmogaus asmuo yra pati augščiausioji vertybė.

Demokratija šią vertybę pripažįsta ir stengiasi valstybės gyvenime ją išreikšti.

Demokratijos pagrindą sudaro asmens pirmumas prieš bendruomenę.

Tiesa, asmuo gyvena bendruomenėje. Be jos negalėtų nei išsilaikyti, nei išsivystyti. Tačiau tai nereiškia, kad žmogus kaip asmuo, kaip protinga ir laisva būtybė, būtų palenktas bendruomenei kaip augštesniam tikslui. Bendruomenė yra tik sąlyga asmens gyvenimui. Ji niekad negali virsti asmens tikslu, o asmuo jai — tik priemone. Jeigu žmogus dažnai daug ką bendruomenei savo laisva valia aukoja, jis tatai daro ne savo asmens atsisakydamas, bet jį dar labiau pabrėždamas. Bendruomenei negalima aukoti dalykų, susijusių su asmens esme, kaip sąžinė, įsitikinimai, tiesa, dorovė.

Antra vertus, bendruomenė — šeiminė, profesinė, religinė — nėra žmogui atsitiktinis dalykas, bet pačios jo prigimties siekimas. Žmogus pačia savo esme yra apspręstas būti drauge su kitais. Ir šis buvimas reiškiasi bendruomeninėmis formomis. Buvimas drauge asmens ne

tik nenaikina, bet jį ištobulina, išskleidžia jo visuomeninę pusę. Pilnutinis asmens išsivystymas yra galimas tik bendruomenėje. Todėl demokratija ima asmenį ne atitrauktą nuo kitų, ne vienišą, bet gyvenantį bendruomenėje, siekiantį bendrosios gerovės ir atsakingą už savo veiklos lauką.

Demokratija, nepažeisdama asmens pirmumo, saugo šeiminę, religinę, profesinę bendruomenę, kaip būtinas sąlygas asmeniui išsiskleisti.

Demokratija žino, jog žmogus į valstybę įsijungia per prigimtąsias bendruomenes. Tarp asmens ir valstybės stovi tarpinės bendruomenės, kurios neleidžia asmeniui sauvaliauti, o valstybei — asmens nustelbti. Prigimtoji hierarchija yra būtinas demokratinės valstybės dėsnis.

Demokratija gali būti atremta tik į tam tikrą žmogaus sampratą, būtent, kad žmogus yra nelygstamai vertinga asmenybė, gyvenanti ir veikianti prigimtosiose bendruomenėse.

Iš vienos pusės žmogaus asmuo yra vertybė pati savimi, todėl negali būti naudojamas kaip priemonė kam nors. Iš antros pusės, savo esme žmogus yra suaugęs su bendruomene, todėl negali elgtis sauvališkai. Kur nėra šitokios žmogaus sampratos, ten negali būti nė tikros demokratijos sampratos.

Demokratija reikalauja kilnių pažiūrų į žmogaus būtybę, gilios jai pagarbos, nuoširdaus jos vertinimo.

Demokratija reikalauja augštos dvasinės kultūros.

Nei barbariškas žmogus, nei barbariška tauta nėra demokratai. Demokratija nėra prigimties dovana. Ji yra kovos laimėjimas. Ilgos kovos su barbariškais atskiro žmogaus ir visuomenės instinktais. Todėl

auklėjimas demokratijai yra vienas iš pagrindinių visuomeninių uždavinių.

Jeigu vienur ar kitur demokratiją ištinka sunkumai, tai jie eina ne iš demokratijos principų, bet tik iš demokratijos sąmonės krizės. Asmens sampratos nuosmūkis, demokratijai išauklėtų vadų stoka, visuomeninio atsakingumo pajautimo sumenkėjimas nevienoje šalyje sužlugdo pačią demokratiją. Visomis tad visuomeninės pedago-

gikos priemonėmis reikia ugdyti žmoguje demokratinę asmenybę.

Demokratija yra augščiausioji visuomeninė vertybė.

Bet kaip tik todėl ji gali būti lengvai prarasta. Demokratija niekada nėra laimėta visam laikui. Ją reikia nuolat ir nuolat laimėti.

LAISVĖ NĖRA SAUVALIAVIMAS

Asmens pirmumas praktiškai gali reikštis tik asmens laisve. Todėl asmens laisvės vykdymas yra viena iš pagrindinių demokratinės valstybės pareigų. Totalizmas nekartą demokratijai yra priekaištavęs, kad ji, pasisakydama už asmens laisvę, skelbianti anarchiją ir tuo būdu stumianti valstybę į suirutę. Tačiau šioks priekaištas yra paremtas nesusipratimu. Laisvės principas demokratijoje yra visuotinis. Demokratinės laisvės esmė yra ta, kad tai yra laisvė visiems, ne tik tam tikriems luomams, grupėms ar asmenims. Tad jeigu kas savo laisvę naudoja piktam, kenkdamas kitiems savąja laisve naudotis, tuo pačiu jis pats praranda teisę į savo laisvės naudojimą. Kaip amerikiečiai vaizdžiai sako, kiekvieno rankų laisvė pasibaigia ties kaimyno nosim. Taigi

asmuo demokratijoje tėra tiek laisvas, kiek jis pats laisvės visuotinumą išpažįsta ir vykdo.

Kas kitų laisvę neigia, tas pats nustoja teisės į savo laisvę. Kiekvienas kito laisvės pažeidimas iššaukia pažeidėjo laisvės aprėžimą. Tas liečia atskirus žmones ir jų sambūrius. Partija, kuri neigia asmens laisvę, kuri griebiasi prievartos, susikerta su pačia demokratijos esme. Tokia partija neturi teisės naudotis demokratinės partijos laisve.

Prievarta yra demokratijos užpuolimas.

Kaip atskiras asmuo turi būtinojo apsigynimo teisę, taip lygiai tokią pat teisę turi ir demokratija. Todėl

nedemokratinės partijos ar sąjūdžiai, neigią demokratines asmens laisves, demokratijoje neturi būti toleruojami.

Bendroji asmens laisvė gyvenime reiškiasi visa eile atskirų

laisvių. Jas galima vadinti įvairiais vardais, bet visos jos turi esminio ryšio su asmens pirmumu visuomeninėje srityje. Įsitikinimų laisvė, kitaip dar sąžinės, tikėjimo, pasaulėžiūros laisve vadinama, yra demokratijos ginama pirmoj eilėj. Prievarta įsitikinimų srityje yra pats didžiausias asmens pažeidimas. Iš pačios įsitikinimų laisvės eina žodžio laisvė. Žmogus turi būti įgalintas savo įsitikinimus reikšti. Įsitikinimų laisvė be laisvės juos reikšti tebūtų farizėjinis laisvės paneigimas. Savo įsitikinimus asmuo turi būti įgalintas ne tik reikšti, bet ir vykdyti savo paties, savo šeimos gyvenime. Ši asmens laisvė įgalina žmonių religinį, kultūrinį, politinį organizavimąsi. Ugdymo laisvė apima auklėjimą ir lavinimą bei mokymą. Žodžiu,

asmens laisvė demokratijoje reiškiasi įsitikinimų, žodžio, organizavimosi ir ugdymo laisve visose gyvenimo srityse.

Laisvės principas kyla iš nepakartojamo žmogiškosios asmenybės originalumo, į kurį atsirėmęs susikuria visuomenės įvairumas. Visuomenė nėra vienalytė dėl to, kad kiekvienas žmogiškasis asmuo yra kitoks.

Laisvės vykdymas demokratijoje turi paisyti šio įvairumo ir jį įglausti į valstybinę santvarką.

Demokratinė santvarka nėra ir negali būti uniforminė. Ji turi būti dauginga. Demokratija globoja visuomeninį įvairumą ir iš jo kuria darnią vienybę įvairybėje. Vietinės, profesinės, kultūrinės, konfesinės žmonių skirtybės turi rasti vietos demokratinėje valstybės santvarkoje. Tatai pasiekiama plačiai taikant savivaldą valstybės gyvenimo svarbiosioms sritims.

SAVIVALDYBINIS DAUGINGUMAS

Pastarajame šimtmetyje beveik visi visuomeniniai uždaviniai buvo kraunami valstybės politiniams organams. Valstybinė iniciatyva, nustelbusi privatinę, pasirodė perdaug sustingusi ir biurokratiška, nepajėgi augštos kultūros gyvenimo išsišakojusiųjų reikalų patenkinti. Antra vertus, viską aprėpusi valstybinė politinių organų kompetencija buvo apsprendžiama tik politiniu požiū-

riu, iš akių išleidžiant kitus požiūrius, pvz. profesinį, religinį, kultūrinį. Tuo būdu visas valstybės gyvenimas buvo kreipiamas vienašališkai. Demokratinės valstybės politiniai organai turi būti išlaisvinti nuo jiems nepakeliamos profesinių, kultūrinių uždavinių naštos, ir ši našta turi būti paskirstyta natūraliems šių uždavinių vykdytojams — atitinkamoms bendruomenėms. Šiam reikalui turi būti sukurti atitinkami savivaldybiniai organai. Jie turi atsistoti greta politinių valstybės organų, kaip savarankiški atskirų valstybės gyvenimo sričių tvarkytojai.

Trys sritys privalo savivaldos: (1) vietos, (2) ūkio bei socialinė, (3) kultūros.

Vietos reikalų savarankiškumas jau seniai yra suprastas ir vykdomas. Socialinių bei ūkio reikalų srities savivaldos užuomazgą jau taip pat turėjome nepriklausomos Lietuvos kaikuriuose veikmeninės savivaldybės pakaituose. Ateities Lietuvoje turėtų būti sudarytos sąlygos socialinei bei ūkio demokratijai išsivystyti, apimant visų ūkio sričių visus ūkio veiksnius.

Ko mažiausiai praktikuotas dalykas yra kultūros reikalų savivalda. Bet kad valstybės santvarka iš tikro būtų demokratinė ir kad asmens laisvės tikrai būtų vykdomos, ir kultūros sričiai reikalinga savivalda.

Demokratija įgalina valstybę nenusavinamąsias asmens teises bei laisves įvykdyti tik per vietinę, ūkinę bei socialinę ir kultūrinę savivaldą.

Demokratija apima visą valstybės gyvenimą. Negali likti nė vienos viešojo gyvenimo srities, kurioje demokratiniai principai būtų paneigti. Demokratija apima ne tik politinę sritį, bet ir socialinę bei ūkinę, ir kultūrinę. Asmens pirmumo principas galioja visoms gyvenimo sritims ir jose visose turi rasti tinkamą savo išraišką. Demokratija turi būti pilnutinė.

PILNUTINĖS DEMOKRATIJOS IDĖJŲ RAIDA

Pilnutinės demokratijos sąjūdis savo idėjinėmis šaknimis siekia pačią Lietuvos valstybinės nepriklausomybės pradžią. Tur but, neatsitiktinis reiškinys, kad tų idėjų pirmieji skelbėjai buvo veikiami Amerikos demokratijos praktikos. Jų labiausiai minėtini trys: kun., paskui vyskupas *Pr. Būčys*, prof. *kan. Fabijonas Kemėšis* ir prof. dr. *Kazys Pakštas*. Jų pareikštas mintis plėtojo ir sistemino toliau jau grynai europinis protas prof. *Stasys Šalkauskis*.

1. PRANCIŠKUS BŪČYS: APIE ŠVIETIMĄ

Amerikos Drauge, dienraštyje, 1917 pasirodė kun. Pr. Būčio eilė straipsnių, kuriuos Uosis (kan. F. Kemėšis) išleido atskira knygele, vardu "Apie apšvietą" (Chicago 1918). Ji buvo mažai pažįstama Lietuvoje, bet joje buvo idėjos, kurios Lietuvoje paskiau buvo žinomos kultūrinės autonomijos vardu ir kurias Lietuvoje įtaigiai plėtojo bei skelbė prof. Pakštas, sistemingai išvystė prof. Šalkauskis.

Kelį pasisakymai apie mokyklos pobūdį — juose pakeičiam tik žodį "valstija" į "valstybė".

"... Vakaruose XVI šimtmetyje sustiprėjo — rašo kun. Būčys — taisyklė:" cuius regio, eius religio (kieno karalija, to ir tikyba)... Tačiau vakaruose ta barbariška taisyklė gana greitai žuvo. Jos vietą užėmė tikėjimo laisvės principas. Jis sako: 'Valstybė neturi kištis į religinius žmogaus įsitikinimus.

Ji neplatina tikėjimų nei trukdo jiems'...

"... Visos dabartinės kultūringos valstybės pripažįsta tris laisves: tikėjimo, spaudos ir draugijų. Negalima nepripažintų trijų laisvių pamato, būtent, principo, kad valstybė neturi kištis į įdėjų, įsitikinimų, pažiūrų sritį, nes toje srityje valstybė neturi kompetencijos. Pripažinti jai kompetenciją toje srityje yra vis vien ką sugriauti dabartinį laisvių pamatą. Nepripažinus gi valstybei kompetencijos dvasios ir pažiūrų srityje, negalima jai pavesti mokyklų, nes tos yra negalimos be pažiūrų ir įsitikinimų. Taigi vardan laisvės pamatų apgynimo mokykla turi būti vien privatė, o ne valstybinė" (36-37 p.).

"... Valstybė, kaipo kūno reikalų aprūpintoja, negali apsieiti be santykių su mokykla. Pirmiausia valstybė, kaipo organizacija, turi teisę prižiūrėti, kad jos kas neardytų...

"... Toliau valstybė neaprūpintų savo gyventojų labo, jei leistų mokykloj griauti visuomenės dorą... Valstybės priedermė yra aprūpinti, kad įvairios visuomenės dalys gražiai sugyventų... valstybė gali ir turi prižiūrėti, kad mokinimo sąlygos nekenktų sveikatai" (38-30).

"...Valstybinis monopolis yra negeistinas. Juk jis kyla iš vergijos principo. Jis laužo laisvo piliečio, turinčio skirtingų nuo valstybės nuomonių mokslo dalykuose ir norinčio jas įteikti priaugančiai kartai. Jis laužo laisvę jaunosios kartos, kad neduoti jai kitaip sutvarkyti savo žiniją, kaip tik sulig valdininko pateikto kurpalio.

"Monopolis dažniausiai kenkia pačiam mokslui ir dagi dvejopai. Jau anksčiau pažymėjome, kad mokyklos gali tapti politikos vergėmis. Ten, kur yra mokyklų monopolis, jos neišvengiamai tampa politikos įrankiu... Kas nori mokyklų monopolio, tas nori, kad jos būtų ne mokslo, o politikos įstaigos.

"Ten, kur valstybė vienai partijai patarnauja mokyklomis, kitą partiją verčia arba apsieiti be mokyklų, arba sudėti dideles aukas joms užlaikyti, ta valstybė nedaro partijų ir piliečių lygybės. Tokioje valstybėje ga-

lingiausios partijos žmonėms vaikų auklėjimas atsieina pigiau, negu neviešpataujančios partijos asmenims. Taigi tokioje valstybėje nėra piliečių lygybės... Gerai sutvarkyta valstybė turi taip padaryti, kad jos piliečiai neturėtų kentėti sunkenybių už savo tikėjiminius įsitikinimus" (26 p.).

2. *KAZYS PAKŠTAS: KULTŪRINĖ AUTONOMIJA*

Pr. Būčio minėtos idėjos konkretaus atgarsio rado prof. Pakšto kultūrinės autonomijos siūlyme, kurį jis pirmą kartą lietuvių visuomenei viešai paskelbė straipsnyje "Kultūrinės autonomijos problema" (Židinys 1926, 6-7 nr.). Pakštas ten rašė:

"Rimtesnieji patriotai šiandien, rodos, jau pradeda suprasti, koks didelis pavojus gresia mūsų tautai dėl aštrių tarpusavio rietenų ir smulkaus susiskaldymo į fanatiškas grupes. Aistriai kovojama dėl politinių ir ekonominių interesų, bet daug aistriau grumiamasi, kai susiduria atskirų grupių priešingos pasaulėžiūros. Pikčiausios rietenos Lietuvos seimuose kildavo ne žemės reformą svarstant, bet mokyklų reikalą palietus. Bažnyčios, mokyklos ir kitos pasaulėžiūrai artimos įstaigos labiau mus suskaldo nei muitų klausimas ar socialinės apsaugos įstatymai. Vaizdžiau tariant: Lietuvos piliečiams nelyginamai sunkiau susitarti dėl rožančiaus, kaip dėl bulvių ar rauginto pieno.

"Jau daugelis supranta, kad didžiausias lietuvių nesantaikos šaltinis — tai pasaulėžiūra. Tačiau retai kas rimtai pagalvojo, kaip šį reikalą sutvarkius, išmintingais įstatymais sureguliavus, kad jis nebekliudytų tautai glaudžiau susitarti bent pačiais bendraisiais politiniais bei ekonominiais klausimais. Inercija, stoka gerų pavyzdžių pas mūsų artimuosius kaimynus ir aklas prisirišimas prie nusistovėjusių tradicijų ("taip mūsų tėvai gyveno") dar ilgai trukdys mūsų valstybės vyrams susirasti praktišką išeitį iš dabartinių kivirčų dėl pasaulėžiūros. Katalikai jau vidutiniškai sugyvena su protestantais, stačiatikiais ir sentikiais. Ne visai blogi jų santykiai ir su Izraelio vaikais. Pikčiausios

rietenos eina tarp dviejų stipriausių grupių: katalikų ir laisvamanių"...

"Šiandieninis mūsų laisvamanis dar nesižino, kas jis yra, ko jis siekia visuomenės santvarkoje, užklaustas, kokiai tikybai jis priklauso, dažniausiai pasisako esąs katalikas, bet bažnyčios atžvilgiu jis yra arba indiferentas, arba jos priešas... Kol kas beveik visi Lietuvos laisvamanijos šulai dar tebesisuka užburtame antikatalikiškos propagandos rate ir nebando aiškiau formuluoti savo pasaulėžiūros... Kai visa jų energija yra nukreipta ne į savąją statybą, bet į trukdymą svetimo (katalikų) darbo, tai iš to negalima laukti naudos tautos kultūrinei pažangai, labai abejotina nauda net pačiai laisvamanijai... Tauta daugiausia išloštų, jei kiekviena pasaulėžiūros grupė autonomingai dirbtų kultūros darbą, viena kitai nepavydėdama ir nekenkdama. Tuomet visos tautos dalys turėtų lygių progų augti, kelti tautos kultūrą ir jos didybę. Plati visų grupių kultūrinė autonomija duotų galimybės įrodyti kiekvienos pasaulėžiūros auklėjamąją ir dorovinę vertę ir sykiu iš politinio gyvenimo išimtų begalinių nesusipratimų objektą. Neblogą kultūrinės autonomijos pavyzdį buvo pagaminę Lietuvos žydai, bet jų pastangos dėl nesusipratimo buvo trukdomos iš pusės tų grupių, kurios nieko panašaus nenorėjo sau taikinti.

"Kultūrinės autonomijos kertinis akmuo ir pats svarbiausias objektas yra mokykla...

"Mokykla gali ir turi būti visiškai laisva nuo politinio valstybės spaudimo ir partijų propagandos. Tačiau nėra jokios faktinos galimybės sukurti mokyklą be pasaulėžiūros, nes nėra ir negali būti jokio stipriau protaujančio inteligento, kuris būtų be pasaulėžiūros ar pasaulėžiūrų mišinio. Jei valstybės negali sukurti pasaulėžiūros atžvilgiu neitralės mokyklos, tai ji turi garantuoti laisvą kultūrinį apsisprendimą..."

Bet autorius abejoja, kad greitu laiku tokis sprendimas rastų pritarimo Lietuvoje. Kliudąs ne tik stipresniųjų egoizmas, bet ir: "Dvasinis sustingimas, nerangumas ir baimė naujų idėjų bei originalumo lygiai trukdo mums praverti naujo, teisingesnio ir gražesnio gyvenimo angą" (457 p.).

3. *STASYS ŠALKAUSKIS: PILNUTINĖ DEMOKRATIJA*

Tais pačiais metais kaip ir K. Pakšto straipsnis pasirodė ir prof. St. Šalkauskio studija "Momento reikalai ir principų reikalavimai" (Židinys 1926 nr. 6-12), kurioje šalia kritinio anuometinės politikos įvertinimo duodami ir valstybinės sąrangos apmatai, atremti į plačiai išvystytą savivaldos principą ne tik kultūrinėje, bet jau ir socialinėje srityje. Tai jau ištisa pilnutinės demokratijos sistema. Ją plėtodamas, tas pats autorius buvo paruošęs net įstatymo projektą savo studijoje "Racionali mokyklų organizacijos sistema" (Kaunas, 1927).

Šalkausko sistemos pagrindiniai bruožai išreikšti jo tokiais žodžiais:

SOCIALINĖ DEMOKRATIJA

"Kalbant apie profesinį judėjimą, reik pasakyti, kad profesinis asocianizmas tik tada gali pilnai ir organingai laiduoti individualines profesijos darbininkų ir jų organizacijų teises, jei galutinoje sąskaitoje profesija yra tinkamai atstovaujama centralinėje ekonominėje federacijoje, kuri turi autonominių teisių normuoti profesijos reikalus visuomenės gerovės ir solidarumo dvasioje. Tokiu būdu profesinis judėjimas, kuris kilo iš aktualių gyvenimo reikalų, turi rasti savo legalų atbaigimą federacinėje profesinių sąjungų santvarkoje, kurioje būtų atstovaujami ne tik darbininkų, bet ir įmoninkų reikalai ir kuri turėtų teisių autoritetingai tvarkyti ekonominius socialinius profesijos santykius visuomeninės taikos bei tvarkos principais. . .

"Kai ekonominiai socialiniai visuomenės santykiai yra normuojami bei tvarkomi tiesiogine valstybinės valdžios intervencija, bendra darbo žmonių masė pasilieka pasyvi materialinių savo reikalų tvarkyme ir tesitenkina per rinkimus į valstybinės valdžios organus pritarimu demagoginiams masinimams, kurie žada su lengva širdimi tobula ekonominių socialinių santykių sutvarkymą pagal doktrinalinį diletantų nusistatymą. . .

"Demokratizmo dvasia kaip tik reikalauja decentralizuoti valstybės pareigas visose tose srityse, kur reikalingas yra individualinių teisių laidavimas mažiau ar daugiau tiesioginiu užinteresuotų asmenų dalyvavimu savo reikalų tvarkyme".

KULTŪRINĖ DEMOKRATIJA

"... Visuomeniniai žmonių susibūrimai gali turėti savo objektu ne tik materialinio gyvelines kultūrinio dvasinio gyvenimo teises, kurios tikslingiausiai gali būti laiduotos ne tiesioginės valstybinės intervencijos priemonėmis, bet organingu atitinkamų visuomeninių sambūrių sutvarkymu kultūrinės autonomijos pagrindais... kultūrinio dvasinio gyvenimo srityje reikalas atpalaiduoti parlamentą ir vyriausybę nuo pareigų globoti tiesioginės savo intervencijos priemonėmis individualines žmonių teises yra principaliai dar didesnis, kadangi valstybė, kaipo neideologinė organizacija, negali pagal savo nuožiūrą turėti tiesioginės įtakos ideologiniam arba net tautiniam savo piliečių apsisprendimui...

"Tokiu būdu šalia ekonominio federalizmo kyla reikalas organingoje visuomenės santvarkoje rasti vietos ir kultūriniam federalizmui, kuris įstengtų faktinai laiduoti individualines žmonių teises ideologinio bei tautinio apsisprendimo dalykuose...

"Taikus piliečių sugyvenimas ir tuo pačiu visuomeninė pusiausvyra pareina toliau nuo kultūrinės autonomijos realizavimo... Faktinai kultūrinės autonomijos reikalavimo pagrinde glūdi patobulintas demokratinių principų supratimas, kuriuo einant privalu legalizuoti ideologiniai bei tautiniai sambūriai, laiduoją individams galimybę laisvai apsispręsti ir lygiai pasireikšti kultūrinio dvasinio gyvenimo srityje

"Šito gyvenimo srityje laisvas kultūrinis apsisprendimas yra neliečiama kiekvienos žmogiškosios asmenybės teisė, kuri negali būti net teisėtai panaikinta jokiais parlamento sprendimais. Laisvas kultūrinis apsisprendimas, kaip būtina sąlyga žmogaus pašaukimui atlikti, yra, kitaip tariant, prigimtoji jo teisė, kuri neprivalo pareiti nuo parlamento daugumos nusistatymo..."

MOKYMAS IR LAISVĖ

"Kai tenka rūpintis išviršine mokyklų santvarka sąryšyje su visu visuomeniniu demokratijos gyvenimu, dera visų pirma įsisąmoninti tie pagrindiniai prin-

cipai, kurie šioje santvarkoje taip ar šiaip turi būti realizuoti. Tokių principų, turinčių bendros vedamosios reikšmės mokyklų organizacijai, bus čia ne pro šalį iškėlus aikštėn visą ketvertą.

Pirmas principas reikalauja, kad mokyklų organizacijos sistemoje būtų realizuota *mokymo laisvė.* Mokymo laisvė iš tikrųjų yra nuosekli išvada iš tikėjimo, sąžinės, žodžio ir susidraugavimo laisvės; o gi būdama savo ruožtu išvystyta iki pilno nuoseklumo, ji virsta *mokyklų steigimo laisve.*

Antras principas reikalauja, kad mokyklų organizacijos sistemoje būtų laiduota tėvams, siunčiantiems savo vaikus į mokylą, tikra *mokyklos pasirinkimo laisvė.* Jei tėvai yra principialiai ar tik faktinai suvaržomi mokyklos pasirinkime, mokymo laisvė tampa gryna fikcija.

Trečias principas reikalauja, kad mokyklų organizacijos sistemoje būtų nuosekliai išlaikyta *mokyklinė teisybė.* Ten, kur viena kuri mokyklų rūšis iš tų, tarp kurių gali laisvai rinktis vaikų tėvai, yra moraliai ar materialiai labiau favorizuojama visuomeninės organizacijos priemonėmis, negali būti kalbos apie mokyklinę teisybę.

Pagaliau *ketvirtas principas* reikalauja, kad mokyklų organizacijos sistema būtų *pilietinės taikos veiksnys.* Tokiu veiksniu mokykla iš tikrųjų tampa jau tada, kai yra joje išlaikomi pirmieji trys principai, t. y. mokymo laisvės principas, kuris laiduoja mokyklų steigime bei išlaikime lygaus pasireiškimo galimybes".

MOKYKLA, VALSTYBĖ IR PASAULĖŽIŪRA

"Mokyklos santykiavimui su pasaulėžiūra turi jau sprendžiamos reikšmės tas faktas, kad bet kuri ugdomoji pedagogikos sistema yra faktinoje priklausomybėje nuo tos pasaulėžiūros, kuria apsisprendžia pats pedagogas Tai įvyksta todėl, kad ugdomasis veikimas ruošia naujas kartas prie gyvenimo tikslų, tuo tarpu kad gyvenimo ir jo tikslų supratimas pareina nuo nusistatymo praktinės pasaulėžiūros

srityje. Ir apskritai ugdymo ir jo rolės supratimas pareina nuo to supratimo, kurio pedagogas turi apie žmogų ir jo pašaukimą. O kadangi mokykloje taip ar šiaip visuomet yra realizuojama tokia ar kitokia auklėjimo bei lavinimo sistema, tai tuo pačiu joje yra realizuojama tam tikras nusistatymas pasaulėžiūros atžvilgiu...

"Jei taip ar šiaip mokykliniame auklėjime bei lavinime turi būti realizuojama tokia ar kitokia pasaulėžiūra, tai dar nereiškia, kad viena kuri pasaulėžiūra privalo turėti hegemonijos mokyklų gyvenime be atodairos į tai, kokių tėvų vaikai lankosi į mokyklas. Apie dėtiną į mokyklinio ugdymo pagrindą pasaulėžiūrą turi spręsti tasai ugdomasis veiksnys, kuris yra kompetentingas šį klausimą spręsti. Tokiu ugdomuoju veiksniu yra šeimyna arba, tiksliau tariant, tėvai...

"Tokiu būdu mokykla iš esmės turi būti ugdymo atžvilgiu ne kas kita kaip šeimyninio židinio padėjėja bei tęsėja. Atitinkamai mokytojas turi būti patikimas ir įgaliotas šeimynos asmuo, kuris privalo ugdomąjį savo veikimą suderinti su šeimyniniu auklėjimu, tėvų suteikiamu savo vaikams.

"Iš to, kad ugdomasis veikimas negali būti visai atpalaiduotas nuo bet kurios pasaulėžiūros ir kad, tarp kitko, mokykla, kaip suorganizuota ugdymo vykdytoja, negali būti neutrali pasaulėžiūros atžvilgiu, galima padaryti išvadą, kad mokyklos steigėjais bei tvarkytojais visai natūraliai tegali būti vien tie veiksniai, kurie gali turėti pasaulėžiūrą ir todėl bent patys sau spręsti pasaulėžiūros klausimus... Kai, pavyzdžiui, mokykla yra valstybės steigiama ir tvarkoma, beveik nėra jokios galimybės visiškai apsaugoti ją nuo politinės prievartos, kuri taip ar šiaip visuomet įžeidžia kieno nors sąžinės laisvę. Mokykla privalo būti laisva nuo politinės prievartos kaip tik todėl, kad ji negali būti visai atpalaiduota nuo pasaulėžiūros; tuo tarpu apsisprendimas pasaulėžiūros dalykuose nepakenčia jokios išviršinės prievartos...

"...Kad valstybės teisės švietimo srityje būtų patenkina-

mos, valstybei pakanka iš vienos pusės remti savo resursų priemonėmis privatinė iniciatyva mokyklų steigime ir tvarkyme, o iš kitos pusės kontroliuoti mokyklinis švietimas natūraliose savo užinteresavimo ribose".

4. *ŠEŠIOLIKOS DEKLIARACIJA: Į ORGANIŠKOSIOS VALSTYBĖS KŪRYBĄ*

Aukščiau cituotos kun. P. Būčio, prof. K. Pakšto, prof. St. Šalkauskio mintys nepraėjo negirdomis. 1936 vasario 23 "Naujojoje Romuvoje" pasirodė deklaracija, pavadinta "Į organiškosios valstybės kūrybą". Tai buvo bandymas viešu kolektyviniu žodžiu paraginti lietuviškąją visuomenę iš politinio sustingimo, kuris buvo susikroves per dešimtį nedemokratinių metų. Šią deklaraciją pasirašė J. Ambrazevičius, dr. P. Dielininkaitis, dr. J. Grinius, J. Grušas, dr. Z. Ivinskis, J. Keliuotis, dr. A. Maceina, I. Malinauskas, Pr. Mantvydas, prof. K. Pakštas, dr. Č. Pakuckas, dr. J. Pankauskas, dr. A. Salys, dr. Ig. Skrupskelis, A. Vaičiulaitis, doc. B. Vitkus. Parašai dėl anuo metu veikusios cenzūros buvo paskelbti tik kitame "N. Romuvos" nr. Daugiausia deklaraciją redaguoti teko trim: Ig. Skrupskeliui, A. Maceinai ir P. Dielininkaičiui.

Deklaracija gyvenamą Lietuvos valstybės padėtį taip vertino:

"Nepaprastai rimtas pasaulio istorijos momentas žiūri mūsų tautai į akis. Rūstūs didelių kaimynų grumojimai ir naujo visuotinio karo garsai šiurpiu aidu atsimuša į mūsų kraštą, o dvasinis nihilizmas ir aštrėjanti ekonominė krizė vis didesnės įtakos daro mūsų gyvenimui ir gresia pakirsti jaunas mūsų nepriklausomybės šaknis".

Pirmoj deklaracijos dalyje konstatavę tos nepriklausomybės du laikotarpius — liberalistinės demokratijos ir autoritetizmo, deklaracijos autoriai sako, kad

"littuviškąjį autoritetizmą galima laikyti tik pereinamąja mūsų valstybės gyvenimo forma, iš kurios gali išaugti lietuviška organiška valstybės santvarka... Valstybės kūrimas niekada neturi baigtis. Kiekvienas sustingimas, vistiek ar jis būtų liberalistinėje demokratijoje ar autoritetizme, neša valstybei mirtį, nes užmuša kūrybinę tautos energiją".

Antroj dalyje išryškino valstybės santykiavimą su gyvenimo pradais pagal organiškosios valstybės supratimą.

Valstybė ir tauta:

"Valstybė yra jėga, kuri jungia ir organizuoja tautą. Tuo tarpu tauta yra organiška... Tauta yra bendruomenė... Per valstybę tauta įgyja organizacijos lytį ir autoritetinę galią... Valstybė yra išraiška tautos teisės gyventi".

Valstybė ir individas:

"Valstybės tikslas yra bendrasis gėris. Jis yra normos visiems: ir tiems, kurie valdo, ir tiems, kurie yra valdomi... Organiškoje valstybėje pilietis nėra aukojamas valstybei, nė valstybė nėra aukojama piliečiui... Pagal šią koncepciją neturi būti naikinamos nei atskirų piliečių nei valstybės teisės, bet viskas turi būti koordinuojama ir harmonizuojama. Juo žmogus yra stipriau įjungtas į gerai organizuotą valstybę, juo jis yra galingesnis ir laimingesnis. Ir juo piliečiai yra stipresnės asmenybės, juo labiau stiprėja jų galiomis ir valstybė".

Valstybė ir kultūra:

"Kultūros kūrėjas yra asmuo... kūryba vyksta dvasinėje sferoje nepareinamai nuo valstybės. Todėl valstybė negali turėti savos atskiros pasaulėžiūros. Valstybės pareiga pripažinti kiekvieną pasaulėžiūrą, kuri yra pozityvi ir kuri sutinka su žmogaus prigimties dėsniais. Pasaulėžiūros srityje žmogaus dvasios kūryba pasiekia aukščiausią laipsnį, ir todėl kūrybos autonomiškumas čia taip pat turi būti didžiausias".

Organiškosios valstybės pagrindai — autoritetas, laisvė bei solidarumas, teisingumas ir meilė.

Autoritetas:

"Organiškajai valstybei autoritetas nėra tik sąlyga josios darbo našumui, bet vienas iš pirmųjų josios egzistencijos pagrindų. Be autoriteto nėra įmanomas joks visuomeninis, tautinis ar politinis veikimas... Žmogus, paklusdamas kitam, nepažemina savęs tik tada, kai jis šitame kitame jaučia aukštesnįjį pradą dėl funkcijų, kompetencijos ar asmenybės".

Laisvė:

"Laisvė turi realų pagrindą pačioje žmogaus prigimtyje... Be asmens laisvės nėra įmanoma jokia žmogiška institucija

ir jokis kūrybinis žmogaus užsimojimas. Kiekviena kūryba, vis tiek, ar ji bus mokslinė ar meninė ar politinė bei socialinė, suponuoja laisvą žmogaus asmenybę. Be asmenybės laisvės nėra galima jokia pažanga. Todėl organiškosios valstybės koncepcijoje asmenybės laisvė yra vienas iš aukščiausių principų... Laisvės principo realizavimas valstybėje ugdo piliečių solidarumą bei sutarimą".

Teisingumas:

"Laisvė iš esmės yra susijusi su teisingumu. Teisingumas remiasi laisvės principu ir iš asmens laisvės kyla. Jei vienas asmuo turi teisę būti laisvas, tai kitas turi pareigą atiduoti jam visa, kas yra reikalinga šitai laisvei laiduoti. Reikalavimas pagerbti teises pačiam sau tuo pačiu yra reikalavimas jas pagerbti ir kitam. *Neigdami pagrindines kitų žmonių teises, mes neigiame idealinį žmogaus vertingumą ir tuo pačiu neigiame patys save...*

"Todėl ir organiškoji valstybė į santvarkos pagrindus deda teisingumą, kaip visuomeninio gyvenimo tvarkomąjį principą".

Meilė:

"Visus šituos organiškosios valstybės pagrindus gaivina artimo meilė. Meilė yra ne tik subjektyvinis žmogaus dvasios nusiteikimas, bet ji yra stiprus visuomeninio gyvenimo ryšys. Organiškoji valstybė savą santvarką grindžia ne tik teisingumu, bet sykiu ir net visų pirma meile. Meilė yra visų kitų principų gaivintoja ir palaikytoja. Meilė gimdo mumyse pageidavimą aukštesnio gėrio visiems, nė vieno neišskiriant.

"Organiškoji valstybė meilę deda į visuomeninio gyvenimo principų eilę, dar daugiau, į jų pagrindą, nes vienas tik teisingumas, nors jis būtų ir stropiausiai vykdomas, niekados nesugeba pašalinti visuomeninių kovų. Vienas tik teisingumas nesujungia žmonių dvasių ir širdžių, o be to, yra negalima nei tikra laisvė, nei tikras teisingumas, nei solidarumas, nei pagaliau bendradarbiavimas".

Trečioje dalyje deklaracija svarsto valstybės gaires ir jas nurodo toklas:

"Mūsų įsitikinimu, valstybė turėtų būti reformuojama ir organizuojama taip, kad ji paten-

kintų visos lietuvių tautos opiausius reikalus ir vyriausius siekimus, kad atitiktų mūsų tautos prigimtį ir jos gyvavimo sąlygas, kad neįpratintų lietuvių tautos būti tik iš viršaus diriguojama — valstybės nelaimių valandoje tai patarrautų josios priešams, — bet kad ji pačią tautą, pačius mūsų krašto gyventojus darytų vis sąmoningesnius, aktingesnius, sumanesnius, sąžiningesnius, ne tik suprantančius, bet giliai jaučiančius nepriklausomos valstybės prasmę.

"Šitaip suprantama valstybė turėtų būti organizuojama: socialinėje ekonominėje srityje įvedant *korporatyvinę santvarką;* ideologinėje kultūrinėje srityje vykdant *kultūrinę autonomiją;* teisinėje politinėje srityje pertvarkant ir sudarant institucijas, reikalingas *teisinei valstybei*".

Baigiamasis žodis:

"Pateikiame bendrus principus ir pačias pagrindines gaires tolimesnei mūsų valstybinio gyvenimo plėtotei. Programos paruošimas — glaudžiai susijęs su mūsų gyvenimo tikrove ir šios rūšies patyrimais užsienyje — tai ateities sutelktinio darbo uždavinys.

"Gerai suprantame, kad laimingesnei Lietuvos ateičiai sukurti neužtenka reformuoti vien valstybės santvarką ir suorganizuoti naujų institucijų, bet kad *turi reformuotis ir patys žmonės!* Turėtų būti reformuoti ne visai laimingi ligšioliniai mūsų politiniai papročiai, aukštai iškelta politinė dorovė, pareigos bei atsakomybės jausmas, asmeniškas ir profesinis sąžiningumas, supratimas ir vertinimas bendrų pastoviųjų valstybės reikalų ir bendros viešosios gerovės.

"Gyvenamasai momentas nepaprastai rimtas. Mūsų valstybės vidaus bei užsienio sunkenybės ir tarptautinės būklės netikrumas yra pasiekę tokį laipsnį, kad ramintis kuriomis nors fikcijomis yra perdaug rizikinga. Valstybės gyvenimas reikalauja gilių, realių reformų, stiprinančių, o ne silpninančių gyvąsias tautos jėgas, skatinančių, o ne alsinančių visuomenės veiklumą".

T U R I N Y S

	pusl.
Valstybė ir kultūra	7
Valstybė, asmuo ir ūkis	17
Valstybė, išeivija, antvalstybė	38
Valstybė ir valdžia	47
Valstybė ir šeima	56
Valstybė ir demokratija	61
Pilnutinės demokratijos idėjų raida Lietuvoje	67

Kaina $2.00